

ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Ազգային բարոյական: Դա է անհրաժեշտ հիմքը ազգի հոգեւոր կառոյցի, եւ դրանում է կայանում ազգի իրական ոյժը: Կա՞յ այդ բարոյականը - կայ ազգը. պակասո՞ւմ է դա - նուազում է կարեւորութիւնը բնական գործօնների - ցեղի, հայրենի հողի, ինչպէս եւ ազգութիւն ստեղծող այլ կարգի ստորագեալների: Մեր վերաբերմունքը դէպի մեր կենսաբանական արարիչ ցեղը՝ սրանում փնտռէ՞ք ազգային բարոյականի արմատը: Ցեղն է ազգի գերագոյն օրէնսգիրը բարոյական բնագաւառում: Ազգային բարոյականը ենթադրում է մի օրինակարգ եւ հանրապարտադիր ընթացք, որից ամէն շեղում համարում է հոգեւոր մահափորձ ազգի դէմ: Իսկ ընթացքը - ըստ վաղեմագոյն մի իմաստասերի - դա այն է աշխարհի համար, ինչ որ է գետանցքը՝ գետի համար: Արդեօք, այսօր խախտուած չէ՞ գաղութահայու ազգային բարոյականը: Այդ հարցին պատասխանելու համար, պէտք է ճշդել, թէ իրենից ի՞նչ է ներկայացնում օրուայ հայն իբրեւ միտք, զգացում եւ կամք: Աւելի պարզ՝ պէտք է ճշդել, թէ այսօր ինչպիսի՞ զգացումներ են տիրապետում նրա հոգում: Այդ իմաստով բարոյահասարակագիտական մի վերլուծում տրտմութեամբ պիտի համակէ ձեզ:

Ի՞նչ էինք երէկ: Այդ մասին թող խօսի ինքը՝ դարերի հայր. «Մի տնից չէինք, բայց մի ձէնով էինք»: Ցեղօրէն բարոյական էր հայրը. «Մէջք մէջքի տանք՝ սարեր շուռ տանք»: Սոցիալապէս առողջ էր նա. «Չացն Աստծուց, ես էլ հետը, ո՛վ հասնի՝ թող ուտի»: Սոցիալապէս արդար էր. «Այն մարդը, որ Աստուած ունի՝ աղքատ չէ»: Իդէալիստ էր նա. «Չող ու մոխիր կե՛ր, տմարդէն հաց մի՛ մուրար»... Ցեղօրէն հպարտ էր. «Չայր չյոգնի՝ չի՛ նստի»: Ծուլութեան հացը չսիրող է. «Ուտքդ քարին զարնուի՝ խղճմտանքդ քննէ»: Բարոյապէս զգայուն էր. «Իր ծառը ծարաւ թողած ուրիշինը ջրողը ո՛չ յարութիւն ունի, ո՛չ էլ թողութիւն»: Ազգայնօրէն զգաստ էր. «Առիւծը կատուին խեղդել չէմ տայ»: Տղամարդ էր հայրը:

Ա՛յս էինք երէկ - որակի՛ ազգ:

Մէջբերածս՝ հայկական առածների այդ փոքրիկ ծաղկաքաղը - որի մէջ մեր ժողովուրդը դրած է դարերի իր բարոյա-ազգային փիլիսոփայութիւնը - կը բաւէ հաստատելու, որ ստրկութեան մէջ, օտար լուծերի տակ անգամ մենք եղել ենք ազգային բարոյականով զօրաւոր ժողովուրդ: Եւ հենց դրանում չէ՞ գաղտնիքը, որ մենք կանք ու կը մնանք, իսկ մեզ

հասակակից շատ ազգերից մնացել է քարե յիշատակ միայն: Ապա ուրեմն՝ եթե մեր սերունդները մտածեին, ապրեին եւ գործեին օրուայ հայու նման՝ այսօր հայութիւնից արեւի տակ մնացած կը լինէր մի սեղմ տապանագիր միայն: Տեսանք, թէ ի՛նչ էինք երէկ, զգում ենք, թէ ինչ չենք այսօր, եւ գիտենք, թէ ի՛նչ պիտի դառնանք վաղը՝ իբրեւ ազգ չկորչելու համար:

Ազգային բարոյականի տեսակետից՝ մի Գիւլբենկեան աւելի չարժէ, քան՝ Չայաստանի մի գեղջուկ, եւ մի զօրավար, մի ուսուցչապետ, քան՝ մի համեստ արհեստաւոր, էականը յաւիտենական հայկականութիւնն է, որ ազգութիւնը նուիրագործում է իր ամէն մի անդամի մէջ:

Ազգային բարոյականը - ամէն բանից առաջ - պայմանաւորում է մի ժողովրդի ստեղծագործ համերաշխութեամբ: Դրսեցի թէ տեղացի, իմաստասէր թէ անգրագէտ, չէզոք թէ կուսակցական - հայ մարդիկ են սրանք, որոնց հանդէպ տածածդ պաղութիւնը կայէնութեան է համազօր: Ներազգային կեանքում սպանում է ո՛չ միայն սուրը, թոյնը, այլեւ՝ անտարբերութիւնը: *Ճակատագրի եղբայր է ամէն հայ: Աւելին՝ ամէն հայ՝ դա դո՛ւ ես - ահա՛ ազգային բարոյականի անխախտելի օրէնքը:* Այդ օրէնքի դէմ մեղանշողը քանդում է իր ազգութեան հիմերը, դա թշնամին է իր ազգի: Որակի՛ ազգ էինք երէկ: Չաղէտուելու եւ չկորչելու համար՝ վերստին պիտի դառնանք այդպիսին՝ հրամայողաբար: Անվերջ որակաւորուելու, ազգ դառնալու պրոցեսի մէջ են բոլոր ժողովուրդները: Իբրեւ ոգու ժողովուրդ՝ մեզ համար աւելի հեշտ է որակաւորուել: Աշխատենք դառնալ «թանկարժէք քար», որպէսզի «ծանր կշռենք եւ շատ արժենք»: Դա՛ է պահանջում մեզանից ազգային բարոյականը, մասնաւորապէս մեր բնաշխարհից դուրս:

Գ. ՆԺԴԵՅ

«Ռազմիկ», Սոֆիա, 1943թ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ – ԹՈՒՐՔԻԱ.
ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԻ ՀԵՐԹԱԿԱՆ ՓՈՒԼ
Գազիկ Տեր-Հարությունյան

Կարելի է ամրագրել, որ Հայաստան – Թուրքիա հարաբերությունները թեև ակոխել են զարգացման հերթական փուլ, որում դիվանագիտական-տեղեկատվական նախաձեռնությունը պատկանում է հայկական կողմին, ում ձեռնարկած համալիր գործողությունները (Սահմանադրական դատարանի հայտնի որոշումը, որը հստակություն հաղորդեց ՀՀ – Թուրքիա արձանագրություններում տեղ գտած անորոշ ձեւակերպումներին, ՀՀ նախագահի ծրագրային ելույթը Լոնդոնում, ՀՀ նախկին նախագահի հայտնի հանդիպումները Թեհրանում եւն) զգալիորեն փոխեցին Երեւան – Անկարա հարաբերությունների շուրջ ձեւավորված իրավիճակը:

Ակտիվացել են նաեւ գործընթացը «հովանավորող» արտաքին դերակատարները. նրանք ցուցադրում են, որ բացի «հորդորներից», տիրապետում են նաեւ ազդեցության այլ հնարավորությունների: ՌԴ ղեկավարությունը վճռականորեն մերժեց ԼՂՀ հիմնախնդիրը եւ ՀՀ – Թուրքիա դիվանագիտական հարաբերությունների ապագան «մեկ փաթեթով» ներկայացնելու թուրքական փորձը: Առանձին թեմա է ԱՄՆ Կոնգրեսի Ներկայացուցիչների պալատում Ցեղասպանության խնդրի հնարավոր քննարկումը, ինչն ԱՄՆ-ը պարբերաբար որպես ճնշամիջոց է օգտագործում Թուրքիայի դեմ:

Բոլոր պարագաներում, կարելի է փաստել, որ այդ գործընթացների հետեւանքով Հայաստանի համար ստեղծվել է շահեկան քաղաքական իրադրություն, ինչն իր հերթին պետք է մտահոգի Թուրքիային:

Գլոբալ տեղաշարժեր. Թուրքիայի ներկայիս ակտիվությունը պայմանավորված է բազմաբեւեռ համակարգի ձեւավորման հետեւանքով ընթացող աշխարհաքաղաքական տեղաշարժերով: Այդ իրողությունը գործնականում արտահայտվում է «մեծ տարածաշրջանում» ամերիկյան ռազմական ներկայության նվազման հստակ միտումով: Ինչպես հայտնի է, Միացյալ Նահանգները պատրաստվում է մոտ ապագայում սկսել իր զինուժը դուրս բերել Իրաքից եւ Աֆղանստանից, եւ դա ոչ թե ժամանակավոր բնույթի երեւույթ է, այլ այդ տերության ընդհանրական ռեսուրսների օբյեկտիվ նվազման արդյունք: Ակնհայտ է նաեւ, որ նման գործընթացը

հանգեցնելու է ապակայունացման, եւ դա վերաբերում է ոչ միայն Իրաքին կամ Աֆղանստանին: Հռոետեսական հեռանկարը պարտավորեցնում է տարածաշրջանի երկրներին «գոյատեւման» նոր ձեւեր փնտրել եւ ձգտել, իրենց պատկերացումներին համապատասխան, դիրքեր գրավել նոր իրավիճակում:

Միեւնույն ժամանակ, այդ ամենը բնավ չի նշանակում, թե այդպիսով Վաշինգտոնը կորցնում է դիրքերը տարածաշրջանում, իսկ ԱՄՆ–Թուրքիա երկարամյա գործընկերությունը մոտենում է ավարտին: Եվ այստեղ խոսքը միայն նրա մասին չէ, որ ԱՄՆ-ը, տիրապետելով գլոբալ մասշտաբով գործողություններ վարելու եզակի հնարավորությունների, բազմաբեւեռ համակարգում նույնպես պահպանում է առաջատարի կարգավիճակը: Ժամանակին ամերիկացիները բավական ջանքեր են գործադրել Թուրքիայի ներկայիս քաղաքական կերպարի ձեւավորման խնդրում, եւ նման չէ, որ նրանք հեշտությամբ «կհանձնեն» այդ երկիրը:

Քաղաքական տեխնոլոգիաները եւ դրանց արդյունքները. Անգլո-սաքսոնյան ռազմավարությունը նահանջի պարագայում իր շահերի պահպանման հարուստ ավանդույթ ունի: Նման ռազմավարության արտահայտությունն է, օրինակ, «հատուկ նշանակության» քաղաքական ուժերի ձեւավորումը, որոնք հետագայում, արդեն «անկախ նավարկման» պայմաններում, իրագործում են նախապես ծրագրված քաղաքականություն:

Այդ տեսանկյունից հատկանշական է, որ «Բուշի դարաշրջանում» լրատվամիջոցներում կարելի էր հանդիպել վկայությունների, համաձայն որոնց՝ Թուրքիայի ներկայիս «չափավոր իսլամիստների» Արդարություն եւ զարգացում կուսակցության (ԱԶԿ) առաջացումը եւ առաջխաղացումը կապվում էր ամերիկյան «նեոկոնների» հետ: Ավելի ուշ այս մոտեցումը համակարգված ձեւ ընդունեց *RAND* կորպորացիայի կողմից 2007թ. հրապարակված «Չափավոր իսլամիստական ցանցերի ձեւավորումը» հայեցակարգային աշխատությունում, որտեղ, մասնավորապես, տրվում են «չափավոր իսլամիստների» բնութագիրը եւ դրանց շահեկան տարբերությունը արմատականներից:

Անշուշտ, նման քաղաքական տեխնոլոգիաները բազմաթիվ ռիսկեր են պարունակում, քանի որ հասարակական-քաղաքական շարժումների էվոլյուցիան, այն էլ Արեւելքում, դժվար է կանխատեսել: Սակայն «չափավոր իսլամիստներին» խաղի մեջ մտցնելը հիմնավորված էր, քանի որ «ծայրահեղական իսլամի» դեմ երկու ճակատով (Իրաք եւ Աֆղանստան) «հակաահաբեկչական պատերազմ» վարող ԱՄՆ-ի համար

չկար ավելի վատ սցենար, քան «արմատականացված» Թուրքիայի գոյացումը: Նման հնարավորությունն ակնառու դարձավ 1996թ. ընտրություններից հետո, երբ Թուրքիայում իշխանության եկավ արմատական իսլամիստների Բարօրություն կուսակցությունը, որի առաջնորդ Նեջմեդին Էրբաքանը կոչ էր անում «դուրս գալ ՆԱՏՕ-ից» եւ «հեռանալ ԱՄՆ-ից»: Ինչպես հայտնի է, քեմալականների ջանքերով այդ կուսակցությունն արգելվեց, Էրբաքանը ենթարկվեց տնային կալանքի, եւ արդեն 2002-ին ԱԶԿ-ն հաղթեց ընտրություններում, իսկ «չափավոր իսլամական» Ռեջեփ Էրդողանը դարձավ վարչապետ:

Նկատենք, որ «իսլամական ուղին» համահունչ է Թուրքիայի ընտրագանգվածի ներկա տրամադրություններին եւ նպաստում է թուրքական ինքնության ամրապնդմանը հանրությունում: Դա, մասնավորապես, հետեւում է 2007թ. անցկացված սոցիարցման արդյունքներից, ըստ որի ԱԶԿ եւ Ժողովրդական-Չանրապետական կուսակցության (ԺՉԿ) համակիրներն ինքնության հարցում կողմնորոշվել են այսպես.

<i>Ինքնություն</i>	<i>ԱԶԿ համակիրներ, %</i>	<i>ԺՉԿ համակիրներ, %</i>
Ես թուրք եմ	80,1	60,7
Ես մահմեդական եմ	88,3	38,0
Ես ժամանակակից եմ	18,1	42,2
Ես Աթաթյուրքի հետեւորդ եմ	17,7	67,0
Ես քաղաքացի եմ	30,0	25,7
Ես դեմոկրատ եմ	13,5	28,5

Ինչպես տեսնում ենք, ԱԶԿ համակիրների մոտ, ի տարբերություն ԺՉԿ կողմնակիցների, բարձր է եւ թուրք լինելու, եւ թուրքը մահմեդական է գիտակցման մակարդակը:

«Իսլամական ուղին» հնարավորություն է տալիս Թուրքիային ավելի ակտիվ մասնակցել «իսլամական» գործընթացներին եւ անգամ հավակնել իսլամական աշխարհի առաջատարի կարգավիճակին: Բավական «խտացել» եւ հարձակողական է դարձել նաեւ այդ երկրի գաղափարախոսական դաշտը, որում այսօր գերիշխում են նեոսումանիզմի, նեոպանթյուրքիզմի ու եվրասիականության (թուրքական մեկնաբանումով) ուղղությունները, որոնցում առկա են կայսրության հանդեպ կարոտախտն ու էքսպանսիոնիզմի արտահայտումները: Միեւնույն ժամանակ, նման հավակնությունները մտահոգում են նրա մրցակիցներին եւ գործընկերներին:

«Բազմապլան խուսանավումներ». ԱՄՆ-ը, նպաստելով «արմատականներին» «չափավոր իսլամիստներով» փոխարինելու գործընթացին եւ շարունակելով մնալ Թուրքիայի ռազմաքաղաքական գործընկերը (բավական է նշել միայն Ինջիրլիքի ռազմական հենակետը, ուր, համաձայն մի շարք աղբյուրների, տեղակայված է նաեւ ամերիկյան միջուկային զենք), անհանգստացած է ներկայիս զարգացումներով, եւ դա վերաբերում է ոչ միայն հայտնի «քրդական խնդրին» եւ Սիրիա–Թուրքիա փոխհարաբերությունների բարելավմանը: Ինչպես հետեւում է *RAND-ի* այս տարվա՝ Թուրքիային նվիրված «Տազնապահարույց գործընկերություն» զեկույցից, ամերիկացիներին հատկապես մտահոգում են Իրան–Թուրքիա ամրապնդվող հարաբերությունները եւ վերջինիս հնարավոր «միջուկային» հավակնությունները: Թուրքիան, առանց միջուկային զենքի (երբ դրան տիրապետում են Պակիստանը եւ, ըստ երեւույթին, արդեն Իրանը) չի կարող հավակնել տարածաշրջանային եւ իսլամական առաջատարի դերին: Չի կարելի նաեւ բացառել այն տարբերակը, որ որոշ քաղաքական իրավիճակներում Իրանը կարող է միջուկային տեխնոլոգիաներ տրամադրել Թուրքիային: Անշուշտ, նման հեռանկարը խիստ մտահոգիչ է, եւ ոչ միայն ԱՄՆ-ի ու Իսրայելի համար: Համաձայն *RAND-ի* փորձագետների, իրանական գործոնը ամերիկացիները կարելուում են նաեւ Երեւան–Անկարա հարաբերություններում. նրանք համարում են, որ դրանց կարգավորումը թույլ կտա «հեռացնել» ԶԶ-ն իսլամական հանրապետությունից:

Հատկանշական է, որ նման նկատառում առկա է նաեւ ԶԶ-ՌԴ համագործակցության առնչությամբ. համարվում է, որ Թուրքիայի հետ դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումը (եւ այդ համատեքստում ԼՂՀ խնդրի կարգավորումը) կնվազեցնի Հայաստանի եւ Ռուսաստանի ռազմավարական դաշինքի ակտուալությունը, ինչը կմեծացնի ԱՄՆ եւ Թուրքիայի ազդեցությունը տարածաշրջանում: Թերեւս, այդ հանգամանքը, ինչպես նաեւ (զուգեւ առաջին հերթին) Հյուսիսային Կովկասի անջատողական շարժումներում «թուրքական հետքի» հստակ առկայությունն է, որ թելադրում են Ռուսաստանին, չնայած Թուրքիայի հետ էներգետիկ-տնտեսական ոլորտում ունեցած ընդհանրական շահերին, ավելի զուսպ դիրքորոշում ընդունել հայ-թուրքական հարաբերություններում: Սակայն, իր հերթին, թուրքերի հետ հարաբերությունների զարգացումը Մոսկվան կարող է դիտարկել որպես հնարավորություն Թուրքիային ԱՄՆ-ից «հեռացնելու» ուղղությամբ:

Մեր շահերի տեսակետից՝ դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումը Թուրքիայի հետ թույլ կտա Հայաստանին ադեկվատ լինել

տարածաշրջանային եւ գլոբալ «խաղաղասիրական» գործընթացներին ու լուծել սահմանի բացման հետ կապված տնտեսական-հաղորդակցային խնդիրները: Միաժամանակ, այս խնդրում պետք է կարելորել այն, որ ՀՀ-ն ձգտում է Թուրքիայի հետ հարաբերությունները ձեւավորել առանց նախապայմանների: Հայտնի է, որ դարաբաղյան հակամարտությունում Ադրբեջանին անթաքույց աջակցում է Թուրքիան, եւ դա թույլ է տալիս այդ երկիրը de-facto համարել այդ հակամարտության մասնակից: Այս համատեքստում՝ դիվանագիտական հարաբերությունների հնարավոր հաստատումը Թուրքիայի հետ կարելի է դիտարկել որպես կարելոր նախադեպ, որի հիման վրա կարելի կլինի գտնել արժանապատիվ լուծումներ նաեւ ԼՂՀ հիմնախնդրի կարգավորման հարցում:

ԻՍԼԱՄԱՑՎԱԾ ԶԱՅԵՐԻ ԽՆԴՐԻ ԸՆԿԱԼՄԱՆ ՇՈՒՋ

Ռուբեն Մելքոնյան

Իսլամացված հայության խնդրի ուսումնասիրության աշխուժացմանը զուգահեռ՝ հայաստանյան գիտական դիսկուրսում ծառայել է նաև հետեւյալ հարցը. հային բնորոշելու համար գերակայությունը պետք է տալ էթնիկ, թե՞ կրոնական պատկանելությանը: Մեզանում, շատ հաճախ, արմատացած է այն մտածելակերպը, թե հայ կարող է համարվել միայն քրիստոնյան, եւ ըստ այդմ՝ այլակրոն կամ կրոնափոխ հայ հասկացությունը բացառվում է: Մինչդեռ, իսլամացված հայերի եւ նրանց սերունդների գոյությունը փաստ է, եւ առնվազն անարդար կլինի անտեսել տարատեսակ դժվարությունների մեջ իրենց հայկական ծագման հիշողությունը պահպանած մարդկանց: Այս հարցում հավասարապես քննադատելի են չարդարացված ժխտողական եւ անտեղի լավատեսական գնահատականները: Մենք չպետք է առաջնորդվենք ցանկալիով, այլ այն պատկերով, որ այսօր մեզ պարտադրվել է, իսկ իրողությունն այն է, որ կա հայերի կամ ծագումով հայերի մի շերտ, որն արտաքնապես կամ իրականում դավանում է իսլամ:

Մասնավորապես, ներհայաստանյան դիսկուրսում քննարկվում է տերմինի հարցը, այն է՝ արդյոք ճիշտ է «մուսուլման հայ» հասկացությունը: Հիմնական փաստարկն այն է, որ հայը պետք է լինի միայն առաքելական քրիստոնյա, իսկ ով այդպիսին չէ, ուրեմն հայ չէ կամ հայ է որոշ վերապահումներով: Հարկ ենք համարում շեշտել, որ թեւեւ Հայ Առաքելական եկեղեցին մեր ազգի, ինքնության, պատմության մեջ կարեւորագույն եւ առանձնահատուկ դեր ունի, սակայն էթնիկ եւ կրոնական պատկանելությունները, այնուամենայնիվ, տարբեր են, եւ մենք հայ էինք նաեւ մինչեւ 301 թվականը: Մեծանուն Րաֆֆին, ով պատկանում է այս հարցում ավելի լայնախոհ մտածողների թվին, խոսելով կրոնական եւ դավանանքային միասնության մասին, նշում է. «Դավանությունների բազմատեսակությունը չի ոչնչացնում ազգային միությունը, միությունը պետք է որոնել այդ մասերի ներդաշնակության մեջ, որի հիմնական մոթիվը պետք է լինի ազգայնությունն իր բարձր նշանակությամբ»:

Լինելով նաև իրատես՝ Րաֆֆին առաջարկում է գործել արդեն ստեղծված իրավիճակից բխող մարտավարությամբ, այլ ոչ թե ցանկալին տեսնելու երեւակայությամբ: «Շատ ցավալի է տեսնել Թուրքիայում կրոնի

պատճառով հայերի մի մասն անջատված ազգային ամբողջությունից: Բայց քանի որ դա արդեն պատմական կատարված իրողություն է, ուրեմն պետք է միավորելու հնարներ որոնել եւ ոչ թե բաժանող վիհն ավելի եւ ավելի լայնացնել: Կրկին թթված ազգասիրությամբ քարոզել այն մաշված թեման, թե մենք մի կրոնական ժողովուրդ ենք, թե մեր ազգությունը ճանաչվում է մեր եկեղեցիով, թե ով որ լուսավորչական չէ, հայ եւս համարվել չի կարող եւ այլն, այդ տեսակ քարոզներ գուցե մի ժամանակ հարկավոր լինեին, իսկ այժմ շատ եւ շատ հնացել են»:

Ազգային միասնության հիմք կարող է հանդիսանալ ոչ թե կրոնական, այլ ազգային պատկանելությունը, եւ այս մասին Րաֆֆին ասում է. «Կաթողիկոսությունը, բողոքականությունը եւ միմչեւ անգամ մահմեդականությունը չեն գրկում հային հայ լինելուց, եւ ոչ էլ լուսավորչականությունը մեզ իրավունք է տալիս հայ կոչվել»: «Մենք ազգի թշնամի ենք համարում այն կարծամիտ ազգասերներին, որ լուսավորչական եկեղեցուց դուրս հայ չեն ճանաչում»:

Հայտնի գրող Լեւոն Շանթը եւս, անդրադառնալով այս խնդրին, նշում է, որ կրոնը կարելու լինելով հանդերձ՝ չի կարող լինել այն կապը «որով ժողովուրդ մը կ'ուրոյնանայ ու կ'անջատուի միւսներէն», քանի որ պատահում է այնպես, որ միեւնույն ազգի տարբեր հատվածներ պատկանում են տարբեր եկեղեցիների: Ամփոփելով այս խնդրի շուրջ մտորումները՝ Շանթը գալիս է հետեւյալ եզրահանգման. «ժողովուրդ մը ուրիշ ժողովուրդներէն զատողն ու առանձնացնողը իր ազգութիւնն է եւ ժողովուրդի մը մասերն ու անհատները իրարու կապողը՝ իր ազգային գործերը»:

Մեր կարծիքով, այս հարցում պետք է որդեգրել երկու մոտեցում՝ հեռահար եւ կարճաժամկետ: Մեր հեռահար նպատակն է իսլամացված հայության հայադարձումը, որտեղ կարելու տեղ է զբաղեցնում առաքելական քրիստոնեությունը, իսկ ներկայումս նրանց հետ շփման համար պետք է ընտրել ավելի ճկուն մարտավարություն եւ նրանց ընդունել այնպես, ինչպես կան: Բացի այդ, իսլամի ընդունումը շատերի համար եղել է ժամանակավոր, եւ նպատակ է դրվել առաջին իսկ առիթի դեպքում վերադառնալ քրիստոնեությանը, ուղղակի հանգամանքները ոմանց թույլ են տվել, ոմանց՝ ոչ: Օրինակ՝ Երվանդ Օտյանը վերապրելով արքայի տառապանքները եւ մի կերպ հասնելով արաբական վիլայեթներ, մասնավորապես Համայ, ստիպված է լինում տեղի տալ եւ արտաքուստ ընդունել իսլամ: Նա փոխում է նույնիսկ իր անունը՝ դառնալով Ազիզ Նուրի, սակայն ինչպես հենց ինքն է խոստովանում. «Ոչ ոք մեզ լրջօրէն իսլամ կը նկատէր»:

Շատ է խոսվում վտանգների մասին. օրինակ, որ իսլամացված հայերը կգան եւ Չայաստանում մզկիթներ կբացեն: Նախ՝ սահմանենք, որ մենք չենք ցանկանում այդ մարդկանց տեղափոխել Չայաստան, քանի որ մեծ մասամբ նրանք ապրում են իրենց պատմական հայրենիքում, եւ հենց իրենք էլ չեն ցանկանում լքել այն: Մեր զրույցների ժամանակ, երբ ասում էինք, թե իրենք հավատարիմ չեն մնացել կրոնին, նրանք որպես հակափաստարկ նշում էին, թե մնացել են ամուր կառչած հողին: Այսինքն՝ մենք կարիք ունենք միմյանց հետ շփվելու, քանի որ բոլորիս էությունն ինչ-որ տեղ աղճատվել է մի դեպքում՝ հայրենիքի կորստի, մյուս դեպքում՝ կրոնի պատճառով: Ուսումնասիրելով կրոնափոխ հայերին՝ մենք նաեւ խնդիր ենք դնում վերականգնել մեր աղճատված ինքնությունը, չէ՞ որ նրանք մնացել են Չայրենիքի այն հատվածում, որը մեզ համար կորուսյալ է, նրանք են ծածուկ այցելել եւ այցելում մեր անարգված սրբավայրերը... Այս աղճատվածության գիտակցումը կա նաեւ կրոնափոխ հայերի շրջանում: Մասնավորապես, երբ Երեւանում շրջում էինք Թուրքիայի իսլամադավան համալսարանից մեկի հետ եւ նա փողոցում պատահական անցորդի հետ խոսքի բռնվելով նշեց, որ ինքը Թուրքիայից է, այդ կիմն ասաց. «Ափսո՛ւ, մեր հողերը մնացին այնտեղ», ինչին հետեւեց համաձայնոր պատասխանը. «Ոչինչ, մայրիկ, մի՛ անհանգստացիր, մենք դեռ այնտեղ ենք, շուռ տված ենք, բայց դեռ կանք»:

Կրոնափոխ հայերի խնդիրը կարելու է նաեւ հայության ամբողջական ռեսուրսների ճշգրտման առումով: Ինչպես գրում է արեւելագետ-պատմաբան Արա Պապյանը. «Առանց գերազնահատելու օտարախոս եւ այլադավան հայերի դերն ու նշանակությունը, անհրաժեշտ է ընդգծել նրանց կարեւորությունը հայոց պետականության շահերի առաջնդման եւ, նպաստավոր պայմանների առկայության դեպքում, որոշակի ծրագրերում նրանց հնարավոր ընդգրկման հարցում: Ցանկացած պետություն, անկախ հզորության չափից, կարիք ունի այլ պետություններում իր նկատմամբ բարեկամաբար տրամադրված կազմակերպված խմբերի առկայության: ՍՍՀՄ-ը դա անում էր կոմունիստական կուսակցություններ ստեղծելով, ամերիկացիք անում են զանգվածային մշակութային տարածումով, մենք կարող ենք անել սփռված հայության միջոցով եւ հայության վերագարթոնքով»:

Այն տեսակետները, թե իսլամացված հայերը եւ նրանց սերունդները չեն ցանկանում պահել լեզուն, մշակույթը, էթնիկ նկարագիրը, մեղմ ասած, չեն համապատասխանում իրականությանը եւ ներքին ամուսնությունների, արմատների որոնման ու այլ գործընթացներ հերքում են այդ տեսակետները, գոնե՝ մասնակի:

Կամ ասում են՝ նշեք մեկ օրինակ, երբ իսլամացված հայը մասնակցել է հայ ազատագրական պայքարին եւ անմիջապես բերում առարկություն ջրնդունող պատասխանը. «Այդպիսի օրինակներ դուք չեք գտնի»։ Կամ էլ՝ «Ոչ մի դեպք չգիտենք, երբ մահմեդական հայը օրհասական պահին ազգային ինքնագիտակցության է եկել»։ Խուսափելով անիմաստ բանավեճից՝ բավարարվենք մեկ-երկու օրինակով, երբ իսլամացված հայը գործուն մասնակցություն է ունեցել հայ ազատագրական պայքարին կամ հայությանը վերաբերող հարցերին։ Մասնավորապես, ծնունդով Տարոնի Բուլանըխ գյուղից ուսուցիչ Ավետիսը եղել է 19-րդ դարի վերջերի հայ հեղափոխական պայքարի անդամներից, որի պատճառով էլ ձերբակալվել է եւ ենթարկվել անասելի կտտանքների։ Չդիմանալով այս ամենին՝ Ավետիսը կրոնափոխ է լինում, ընդունում իսլամ, ավելին՝ դառնում ոստիկան եւ այդ ոլորտում զբաղեցնում բարձր պաշտոն՝ դառնալով «բաշ կոմիսեր Մեհմեդ էֆենդի» այսինքն՝ գլխավոր կոմիսար։ Ոստիկան Մեհմեդ էֆենդին արտաքուստ դառնում է հայերի խիստ հակառակորդը եւ իր բոլոր լծակներով պայքարում նրանց դեմ։ Նրա թաքուն կյանքի կարելու դրվագներ է ներկայացնում Ռուբեն Տեր-Մինասյանը, որը հեղափոխական պայքարի տարբեր փուլերում համագործակցել է բաշ կոմիսեր Մեհմեդի հետ։ Խոսելով ուրացած Ավետիսի մասին՝ Ռուբենը գրում է. «Ան մահմետական էր, բայց մնացած էր քրիստոնեայ. կինն ու որդիներն էլ նոյնպես ներքուստ մուլեռանդ քրիստոնեաներ էին»։ Մեհմեդ էֆենդիի մասին «Հայրենիք» ամսագրում հոդվածով հանդես է եկել Ա.Աստվածատրյանը, որը նշում է, որ Մեհմեդ էֆենդին ապրում էր մեծ ողբերգություն, քանի որ շարունակում էր շրջապատի համար լինել մուլեռանդ մուսուլման, իսկ գիշերները աղոթում տան մի անկյունում սարքած գաղտնի եկեղեցում. «Այդ դժբախտ ընտանիքի իսկական կեանքը գիշերն էր»։ Ռուբեն Տեր-Մինասյանը, խոսելով Մեհմեդ էֆենդիի հայանպաստ գործունեության եւ արտաքուստ հակահայ մուսուլմանի կերպարի հակասությունների մասին, գրում է. «Այս կեղծիքը, սակայն, ազնիւ էր, հարկադրանքի տակ եղած ծպտում էր։ Մեհմեդ էֆենդիի ոստիկանական շորերուն ներքեւ կ'ապրէր նոյն հին ազատասէր, հայրենասէր, յեղափոխական հայը»։ Իր գործունեության պատճառով Մեհմեդ էֆենդին երբեմն կասկածի տակ է ընկնում, սակայն շարունակում է նվիրումով ծառայել հայությանը՝ ընտրելով պայքարի այդպիսի մարտավարություն։ Ավելի ուշ Մեհմեդ էֆենդին տեղափոխվում է Ստամբուլ, եւ ամենահետաքրքիրն այն է, որ Ջավեն պատրիարքի միջոցով մկրտում է իր զավակներին՝ վերադարձնում քրիստոնեության, իսկ ինքը մնում է իսլամ մինչեւ կյանքի վերջը։

Գրիգորիս ծայրագույն վարդապետ Պալաքյանի գրքում եւս հանդիպում են իսլամացված հայերի հետ կապված որոշ փաստեր, եւ ուշագրավ է, որ հայ հոգեւորականը ներկայացնում է, թե ինչպես էին արտաքուստ կրոնափոխված հայերը ջանում օգնել աքսորյալ հայերին: Պալաքյանի հայտնի «Հայ գողգոթան» գրքի այն գլուխը, որը վերնագրված է «Իսլամացած կեսարացի հայ կիներու անձնվիրությունը», նկարագրում է, թե ինչպես բռնի կրոնափոխ հայ կանայք անհրաժեշտ սննդամթերք էին հասցնում աքսորյալների քարավաններին՝ այդպիսով վտանգելով նաեւ իրենց կյանքը:

Ցեղասպանության ժամանակ արձանագրվել են նաեւ դեպքեր, երբ մուսուլման համշենցիները փրկել են իրենց քրիստոնյա եղբայրներին: Հովակիմ Հովակիմյանն իր «Պատմութիւն հայկական Պոնտոսի» աշխատության մեջ գրում է. *«Մեծ եղեռնի շրջանին լեռները ապաստանած Հայերուն առաւելապէս օգտակար եղան մահմետական Հայերը»:*

Բռնի կրոնափոխ հայերի մասին Հայաստանում հնչող կատեգորիկ, ժխտողական հայտարարությունները մեծապէս վնասում են իսլամացված հայերի վերազարթոնքին, եւ արդեն առաջին «արդյունքները» կան: Սասնավորապէս, Կրասնոդարի «Համշեն» կենտրոնի տնօրեն Տիգրան Թավադյանը, խոսելով Միջին Ասիայից Կրասնոդար գաղթած իսլամացված համշենահայերի եւ նրանց շրջանում վերազարթոնքի մասին, փոխանցում է. *«Իսլամացված հայ չի լինում ասելով՝ մենք խանգարում ենք այն ահագին աշխատանքին, որ պետք է տարվի իսլամացված հայերի հետ»:*

Ամփոփելով՝ ցանկանում ենք մեջբերում անել Հայ Ավետարանական եկեղեցու պաշտոնաթերթ «Բանբերում» 1969թ. տպագրված մի հոդվածից, որտեղ խոսվում է ուժացած հայության նկատմամբ մեր պարտավորությունների մասին: Հոդվածագիր Պազգալյանը գործելու կոչնակ է հնչեցնում՝ ասելով. *«Այսօր սակայն որ առիթ եւ կարելիութիւն ունինք անոնց օգնութեան հասնելու, եթէ այս վերջին ոսկեղէն պատեհութիւնն ալ փախցնենք, անշուշտ օր մը Աստուած պիտի հարցնէ մեզի- քեզի եւ ինձի. «Ո՞ւր է քու եղբայրդ...»:*

ԼԻՔԱՆԱՆԻ ՀԱՅ ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Վահրամ Հովյան

Լիբանանի հայ բողոքականներն այդ երկրի հայ համայնքի դավանանքային երեք շերտերը մեկն են՝ առաքելական եւ կաթոլիկ հայերի հետ միասին: Դեռեւս 19-րդ դարում Լիբանանում հաստատված հայ բողոքականների համայնքը ստվարացել է 1915թ. Հայոց ցեղասպանության արդյունքում, երբ Օսմանյան կայսրության այլ բնակավայրերից բազմաթիվ հայերի հետ միասին այս երկիր գաղթեցին նաեւ բողոքական հայերը: Հայ բողոքականները ներկայումս կազմում են Լիբանանի հայ համայնքի մոտ 5%-ը՝ 4-5 հազ. մարդ: Նրանք կենտրոնացած են հիմնականում Բեյրութում եւ Այնճարում: Բեյրութն ինչ-որ առումով կարելի է համարել Մերձավոր Արեւելքի հայ բողոքականության կենտրոնը, քանի որ այստեղ է գտնվում Մերձավոր Արեւելքի Հայ Ավետարանական եկեղեցիների միությունը:

Քանի որ բողոքական հայերը մեծ թիվ են կազմում ընդհանուր լիբանանաբնակ բողոքականների շրջանում, Լիբանանի խորհրդարանում բողոքական համայնքի համար նախատեսված միակ պատգամավորական տեղը կամ մանդատը ժամանակ առ ժամանակ զբաղեցնում է ազգությամբ հայ պատգամավոր: Այդ կերպ Լիբանանի խորհրդարանում հայերին հատկացվող պատգամավորական մանդատների քանակը ժամանակ առ ժամանակ հասնում է 7-ի, քանի որ հայ առաքելականներն ու կաթոլիկները նույնպես հանդիսանում են առանձին համայնքներ, որոնց հատկացվում են պատգամավորական տեղեր՝ համապատասխանաբար 5 եւ 1 (ընդհանուր՝ 6) մանդատ համամասնությամբ:

Լիբանանահայ բողոքական համայնքի վիճակը ընդհանուր խոսքերով ներկայացնելու համար կարելի է առանձնացնել հետեւյալ հատկանիշները.

1. Բողոքական Հայությունը Լիբանանում բավական կազմակերպված, կենսունակ եւ ակտիվ համայնք է: Այդ կենսունակության արտահայտությունն առաջին հերթին նրա կազմակերպչական կառույցների ակտիվ գործունեությունն է:

2. Լիբանանահայ բողոքականությունը կտրված չէ առաքելական եւ կաթոլիկ Հայությունից, այլ նրանց հետ միասին կազմում է օրգանական ամբողջություն: Դրա վկայություններն են.

❖ բողոքական կառույցների՝ ընդհանուր համայնքային, ինչպես նաև համազգային նշանակություն ունեցող գործունեությունը,

❖ միջդավանական համագործակցությունն ինչպես առաքելական, այնպես էլ կաթոլիկ հայերի հետ բազմաթիվ համազգային ծրագրերի ու խնդիրների լուծման շուրջ:

Կազմակերպական կառույցները

Ինչպես բողոքական Չայությանն ընդհանրապես, լիբանանահայ բողոքականությանը նույնպես բնորոշ է, բացի կրոնական կառույցներից, նաև կրթական, բարեգործական եւ այլ կառույցների առատությունը: Լիբանանահայ բողոքական կառույցները, ըստ գործունեության ուղղվածության, բաժանվում են 4 հիմնական խմբերի՝ հոգեւոր-եկեղեցական, սոցիալական, կրթական, տեղեկատվական:

Հոգեւոր-եկեղեցական կառույցներ: Լիբանանահայ համայնքում բողոքական եկեղեցիները հիմնադրվել են 1920-ականներից՝ տեղի հայ բողոքական համայնքի ստվարացմանը զուգընթաց: Առաջին բողոքական եկեղեցին՝ Բեյրութի Առաջին Չայ Ավետարանական եկեղեցին, հիմնադրվել է 1922թ.: Ներկայումս հայ ավետարանական եկեղեցիների թիվը Լիբանանում հասնում է 6-ի: Լիբանանահայ բողոքականության առաջնորդն է վերապատվելի Փոլ Չայտոսյանը, որը Մերձավոր Արեւելքի Չայ Ավետարանական եկեղեցիների միության կենտրոնական կոմիտեի նախագահն է:

Սոցիալական կառույցներ: Սոցիալական հաստատություններ լիբանանահայ բողոքականների կողմից հիմնվել են կարիքի թելադրանքով՝ Չայոց ցեղասպանությունից փրկված եւ Լիբանանում ապաստանած Չայությանն օժանդակելու նպատակով: Դրանք ներկայումս ծավալում են բարեգործական, առողջապահական, կրթադաստիարակչական եւ այլ գործունեություն: Լիբանանահայ բողոքականության նշանավոր սոցիալական կառույցներից են Չայ ավետարանական սոցիալական ծառայության կենտրոնը, Չայ ազգային առողջարանը, Լիբանանի եւ Սիրիայի Չայ Ավետարանական եկեղեցիների քրիստոնեական Ջանից միությունը եւ այլն:

Կրթական հաստատություններ: Լիբանանի բողոքական հայերի կրթական հաստատությունների թվում ամենամշանավորը Բեյրութի Չայկազյան համալսարանն է, որը միակ բուհն է ողջ Սփյուռքում: Չայկազյան համալսարանը հիմնվել է 1955թ.՝ որպես վարժարան, որն աստիճանաբար զարգանալով՝ 1966թ. վերածվել է բուհի: Չայկազյան համալսարանի չորս ֆակուլտետներում, բացի կրոնագիտությունից,

ուսուցանվում են արվեստի եւ գիտության բազմաթիվ բնագավառներ: Համալսարանի նախագահը լիբանանահայ բողոքականության հոգեւոր առաջնորդ, Մերձավոր Արեւելքի Հայ Ավետարանական եկեղեցիների միության կենտրոնական կոմիտեի նախագահ, վերապատվելի Փոլ Հայտոսթյանն է:

Լիբանանի հայ բողոքական դպրոցները, որոնց թիվը հասնում է 7-ի, ունեն մեծ հեղինակություն ոչ միայն բողոքական հայերի, այլեւ ողջ լիբանանահայության շրջանում: Դրանք գտնվում են ինչպես Բեյրութում, այնպես էլ Լիբանանի այլ հայաշատ բնակավայրերում:

Տեղեկատվական կառույցներ: Լիբանանահայ բողոքականության տեղեկատվական կառույցները տպագիր հրատարակություններն են: Դրանք են՝ Բեյրութում լույս տեսնող «Պատանեկան արձագանք», «Ջանասեր» ամսագրերը եւ «Լույս» եռամսյա հանդեսը: Տպագիր հրատարակությունների թվում կարեւորությամբ առանձնանում է Հայկազյան համալսարանի կողմից 1970-ից հրատարակվող Հայկազյան հայագիտական հանդես տարեգիրքը:

Համազգային նշանակության գործողությունները

Լիբանանի հայ բողոքական կառույցների գործունեությունը հաճախ չի սահմանափակվում նեղ բողոքական համայնքի շրջանակներում, այլ ընդգրկում է ողջ լիբանանահայ համայնքը: Հենց այդ համազգային նշանակություն ունեցող գործողություններն էլ վկայում են Լիբանանի բողոքական Հայության՝ ընդհանուր հայ համայնքի օրգանական մասը լինելու մասին: Համազգային նշանակություն ունեցող գործողություններն ընդգրկում են հետեւյալ ոլորտները՝ կրթական, սոցիալական, տեղեկատվական:

Կրթական ոլորտում բողոքական կառույցների գործունեության համազգային բնույթը երեւում է երկու հանգամանքով.

1. *Սովորողների դավանանքային կազմը:* Լիբանանի հայ բողոքական կրթական կառույցներում ուսանում են ոչ միայն հայ բողոքականները, այլ նաեւ առաքելականներն ու կաթոլիկները: Այս տեսակետից առանձնանում է առաջին հերթին Հայկազյան համալսարանը, որի գործունեությունը չի սահմանափակվում անգամ ողջ լիբանանահայ համայնքի շրջանակներում: Համալսարանն ամեն տարի ուսանողներ է ընդունում աշխարհի 20 երկրներից՝ անկախ դավանանքային պատկանելությունից: (Հայկազյան համալսարանի ուսանողության շուրջ կեսը այլազգիներ են, ինչը վկայում է նրա միջազգային նշանակության, ինչպես նաեւ բարձր հեղինակության մասին):

Ինչ վերաբերում է դպրոցներին, լիբանանահայերի համար դպրոցների ընտրության հարցում տարբերությունն չկա: Այդ է պատճառը, որ Լիբանանի հայկական դպրոցներում, այդ թվում նաև՝ բողոքական, սովորում են ինչպես լուսավորչական, այնպես էլ կաթոլիկ եւ ավետարանական ուղղության հետեւողների զավակներ:

2. Կրթական ծրագրերը: Հայ բողոքական կրթական հաստատությունները, բացի կրոնական գիտելիքներից, իրենց սաներին ուսուցանում են նաև գիտելիքներ ընդհանուր հայագիտությունից: Հայկազյան համալսարանի հայագիտության ամբիոնում ուսումնասիրվում եւ ուսուցանվում են հայ գրականությունը, պատմությունը, քաղաքականությունն ու մշակույթը: Հետեւաբար, համալսարանի շրջանավարտները դառնում են ոչ միայն նեղ բողոքական համայնքի, այլ նաև ողջ լիբանանահայ համայնքի մասշտաբով գործիչներ:

Վերոհիշյալ երկու հանգամանքները, փոխկապակցված լինելով, ապահովում են Լիբանանի հայ բողոքական կրթական հաստատությունների գործունեության համազգային բնույթը: Մասնավորապես, հայագիտական կրթական ծրագրերով է պայմանավորված այն, որ Լիբանանի հայ բողոքական կրթական հաստատություններում ուսանելու են գալիս հայեր՝ անկախ իրենց դավանանքային պատկանելությունից:

Այսպիսով, Լիբանանի հայ բողոքական կրթական հաստատությունները բողոքական են միայն այնքանով, որքանով պատկանում են Հայ Ավետարանական եկեղեցուն: Իսկ սովորողների կազմով, ինչպես նաև ուսուցանվող առարկաներով, դրանք չեն տարբերվում ընդհանուր հայկական ուսումնական հաստատություններից:

Սոցիալական ոլորտի հայ բողոքական հաստատությունները ժամանակին ստեղծվել են ծանր վիճակում հայտնված լիբանանահայության կարիքները հոգալու համար: Ուստի, ակնհայտ է, որ դրանց գործունեությունն ի սկզբանե չէր կարող սահմանափակվել միայն բողոքականության շրջանում, այլ պետք է ընդգրկեր ողջ լիբանանահայությունը՝ անկախ դավանանքային պատկանելությունից: Այսպիսով, այդ սոցիալական կառույցները, ստեղծված լինելով լիբանանահայ բողոքականության՝ Հայ Ավետարանական եկեղեցու կողմից եւ պատկանելով վերջինիս, ծառայում են ամբողջ լիբանանահայ համայնքին:

Տեղեկատվական ոլորտում բողոքական հայերի կողմից հրատարակվող պարբերականներում տեղ են գտնում ոչ միայն բողոքական համայնքին, այլև ամբողջ լիբանանահայությանը, ինչպես նաև համազ-

գային խնդիրներին առնչվող հրապարակումներ: Համազգային նշանակությամբ աչքի է ընկնում առաջին հերթին Հայկազյան հայագիտական հանդեսի գործառնությունը, որում շոշափվում են Հայագիտության տարբեր հիմնահարցեր:

Միջդավանական համագործակցությունը

Չնայած դավանանքային տարբերակվածությանը, լիբանանահայության երեք դավանանքային շերտերում էլ առկա է ընդհանուր էթնիկ պատկանելության զգացում, որը խարսխված է ազգային ինքնագիտակցության վրա: Այդ հանգամանքն էլ հայ առաքելական, կաթոլիկ եւ բողոքական համայնքներին միավորում է մեկ ընդհանուր օրգանական ամբողջության՝ Լիբանանի հայ համայնքի մեջ: Դրա արտահայտությունն ու խորհրդանիշն է Հայ Առաքելական, Կաթոլիկ եւ Ավետարանական եկեղեցիների համագործակցությունը զանազան համազգային ծրագրերի իրականացման ոլորտում:

Հայ Ավետարանական եկեղեցու համագործակցությունը մյուս դավանանքային խմբերի հետ նույնպես ընդգրկում է հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներ՝ սոցիալական, գիտակրթական, քաղաքական:

Սոցիալական ոլորտն առաջնային տեղ ունի Լիբանանի Հայության միջդավանական համագործակցության բնագավառում: Նման համագործակցության վառ օրինակ է 1923թ. Հայ Առաքելական եւ Ավետարանական եկեղեցիների կողմից Սաամթեյնում հայ ազգային բուժարանի հիմնումը, որը հետագայում՝ 1937թ. տեղափոխվեց Ազունիտ: Ազգային հիվանդանոցի հիմնադրումը պայմանավորված էր Հայոց ցեղասպանության արդյունքում Լիբանան գաղթած Հայության շրջանում տարածված հիվանդությունները (թոքախտ) բուժելու անհրաժեշտությամբ: Բուժարանի հիմնադրման գործում մեծ ավանդ ունեցած հայ գործիչների թվում առանձնակի շեշտվում են Մեծի Տանն Կիլիկիո Սահակ Խապայան Վեհափառի եւ Վեր. Ենովք Հատիտյանի անունները: Ներկայումս ազգային հիվանդանոցը Հայ Առաքելական եւ Ավետարանական եկեղեցիների համատեղ սեփականությունն է եւ, լինելով Լիբանանի առաջատար բուժհաստատություններից մեկը, շարունակում է իր ազգանպաստ առաքելությունը: Հիվանդանոցը ղեկավարվում է հոգաբարձուների խորհրդի կողմից, որն ունի ութ անդամ՝ չորս առաքելական եւ չորս ավետարանական: Համաձայն կանոնադրության՝ հոգաբարձուների խորհրդի ատենապետի պաշտոնը մշտապես զբաղեցնում է Հայ Առաքելական եկեղեցու, իսկ փոխատենապետինը՝ Ավետարանական եկեղեցու ներկայացուցիչը: Միեւնույն ժամանակ, ատենադպիրը միշտ

առաքելական է, իսկ գանձապահը՝ ավետարանական: Փաստորեն, սա այն դեպքն է, երբ միջդավանական համագործակցությունը կրում է ինստիտուցիոնալ բնույթ:

Գիտակրթական ոլորտում միջդավանական համագործակցությունը դրսևորվում է.

❖ բողոքական կրթական հաստատություններում առաքելականների եւ կաթոլիկների ակտիվ գործունեությամբ,

❖ մեկ համայնքի կողմից կազմակերպված միջոցառումներին մյուսների ակտիվ մասնակցությամբ:

Բողոքական կրթական հաստատություններում առաքելական եւ կաթոլիկ հայերի ակտիվ գործունեության տեսանկյունից կրկին ուշագրավ է Հայկազյան համալսարանի փորձը: Չնայած համալսարանը պատկանում է Հայ Ավետարանական եկեղեցուն, եւ նրա նախագահն էլ Լիբանանի հայ բողոքականների հոգեւոր առաջնորդն է, այնուամենայնիվ, կրթօջախի վարչական աշխատողների եւ դասախոսական կազմում մեծ թիվ են կազմում նաեւ Հայ Առաքելական եւ Կաթոլիկ եկեղեցիների ներկայացուցիչները: Ինքը՝ Սեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Արամ Առաջինը, Հայկազյան համալսարանում կանոնավոր կերպով հանդես է գալիս դասախոսություններով՝ նվիրված հայագիտական, աստվածաբանական եւ էկոլոմենիզմի թեմաներին: Համալսարանում դասավանդող Հայ Կաթոլիկ եկեղեցու նշանավոր դեմքերից է Ա.Կռանյանը, որը Հայկազյան հայագիտական հանդեսի գլխավոր խմբագիրն է:

Մեկ համայնքի կողմից կազմակերպվող միջոցառումներին մյուսների ակտիվ մասնակցության ուշագրավ օրինակ է Անթիլիասում Սեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության եւ Երեւանի Մատենադարանի համատեղ գիտաժողովը՝ «Կիլիկյան Հայաստանի մշակույթը» խորագրով, որին ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերեցին Լիբանանի Հայ Կաթոլիկ եւ Ավետարանական եկեղեցիները: Սա եւս մեկ փաստ է, որը վկայում է կաթոլիկ եւ բողոքական հայերի՝ ընդհանուր հայկական քաղաքակրթական դաշտի մասը լինելու մասին:

Ուշագրավ է նաեւ 2005թ. Հայկազյան համալսարանի 50-ամյակին նվիրված տոնակատարությանը Հայ Առաքելական եւ Կաթոլիկ եկեղեցիների մասնակցությունը՝ ի դեմս Լիբանանի հայոց թեմի առաջնորդ Գեղամ եպս. Խաչերյանի եւ Հայ կաթողիկե պատրիարքության ընդհանուր փոխանորդ Վարդան եպս. Աշգարյանի:

Քաղաքական ոլորտում միջդավանական համագործակցությունը դրսևորվում է համազգային խնդիրների եւ մարտահրավերների դիմա-

գրավման ուղղությամբ համատեղ դիրքորոշումների, ինչպես նաև քայլերի ձեռնարկման մեջ: Լիբանանահայ համայնքը, անկախ իր ներքին շերտավորվածությունից, միասնական է այնպիսի համազգային նշանակություն ունեցող խնդիրներում, ինչպիսիք են Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը, Հայ դատը, Արցախյան հակամարտությունը, թուրքական նկրտումներին դիմակայելը եւ այլն:

Քաղաքական հարցերում Լիբանանի երեք հայկական կրոնական համայնքների միասնականության ակնառու դրսևորում էր 2006թ. օգոստոսին Հայ Առաքելական, Կաթոլիկ եւ Ավետարանական եկեղեցիների համատեղ հայտարարությունը՝ ընդդեմ Լիբանանում թուրքական խաղաղապահ ուժերի տեղակայման:

Այսպիսով, լիբանանահայ բողոքականները, կազմելով բավական ակտիվ եւ կենսունակ համայնք, միաժամանակ սերտորեն ինտեգրված են Լիբանանում բնակվող մնացյալ Հայության հետ եւ միասին կազմում են մեկ միասնական օրգանական ամբողջություն՝ լիբանանահայ համայնքը:

ԱՂՐԲԵՋԱՆԻ ՀԱԿԱՅԱՅ ՔԱՐՈՋՉՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄ *Արաքս Փաշայան*

Հայաստանի դեմ Աղրբեջանի քարոզչությունը, որ ձեւավորվել է Ղարաբաղյան հակամարտության ընթացքում, դարձել է այդ երկրի ռազմավարության անկյունաքարերից մեկը: Աղրբեջանը Հայաստանի դեմ լայնածավալ քարոզչություն է իրականացնում նաեւ միջազգային իսլամական կառույցների միջոցով: Այդ համատեքստում Բաքուն լավագույնս օգտագործում է կրոնական գործոնը, իսկ ավելի ստույգ՝ իսլամական համերաշխության գաղափարը, որն առանցքային նշանակություն ունի, մասնավորապես, միջազգային իսլամական կրոնաքաղաքական բարձրագույն մարմնի՝ Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպության (ԻԿԿ) գաղափարախոսական արժեհամակարգում:

Խորհրդային Միության փլուզումից եւ անկախության ձեռքբերումից հետո Աղրբեջանը 1992-ին, ոչ առանց Թուրքիայի աջակցության, ինտեգրվեց միջազգային այդ կառույցին, որին ներկայումս անդամակցում է 57 պետություն: Պատահական չէ, որ հայ-աղրբեջանական հակամարտության հարցն առաջին անգամ քննարկվեց 1992թ. հունիսի 14-ին Ստամբուլում կայացած իսլամական պետությունների արտգործնախարարների արտահերթ հանդիպմանը, որի ժամանակ Հայաստանին դատապարտող բանաձեւ ընդունվեց: Մասնավորապես՝ Թուրքիայի գործուն միջամտությամբ հայ-աղրբեջանական հակամարտության թեման 1992-ից՝ Ստամբուլի կոնֆերանսից ի վեր, ամրագրվեց իսլամական աշխարհի քաղաքական մարմնի օրակարգում:

ԻԿԿ գագաթաժողովներում եւ արտաքին գործերի նախարարների կոնֆերանսներում, որպես կանոն, ընդունվել է «Հայաստանի Հանրապետության ագրեսիան Աղրբեջանի Հանրապետության դեմ բանաձեւը»: 1992-ից ի վեր ԻԿԿ գրեթե բոլոր ձեւաչափի հանդիպումներում, այդ թվում՝ կանոնադրական մարմիններում, հանձնաժողովներում, կից եւ օժանդակ կառույցներում, Աղրբեջանը, որպես կանոն, փորձել է միջազգային իսլամական հանրությանը ներկայացնել Հայաստանից եկող մարտահրավերները՝ նշելով, որ Ղարաբաղյան հարցում իսլամական աշխարհի աջակցության կարիքն ունի: Մինչ օրս Իսլամական կոնֆերանսի կողմից հայ-աղրբեջանական հակամարտության վերաբերյալ ընդունվել են

բազմաթիվ բանաձևեր, արվել են մի շարք հայտարարություններ, որոնցում Հայաստանի վերաբերյալ բավական կոշտ գնահատականներ են տրվել:

Ադրբեջանի կողմից իրականացվող շարունակական քարոզչության արդյունքում Հայաստանը ԻԿԿ բանաձևերում հիշատակվել է որպես Ադրբեջանի մշակութային արժեքներն ու ռեսուրսները ոչնչացնող եւ մարդկության դեմ հանցագործություն իրականացրած մի երկիր, Հայաստանին կոչ է արվել անհապաղ դուրս բերել զորքերը ադրբեջանական «օկուպացված» տարածքներից, իրականացնել ՄԱԿ բանաձևերը:

Բաքուն վերջին տարիներին նախաձեռնել է մեկ այլ քարոզարշավ («Արդարություն Խոջալուին»), որի նպատակը 1992թ. Խոջալուի դեպքերի՝ որպես Հայաստանի կողմից իրականացված «ցեղասպանության» միջազգայնացումն է: Սակայն վերջին շրջանում մեկ անգամ չէ, որ ի ցույց են դրվել Ադրբեջանի կողմից Ղարաբաղյան պատերազմի վերաբերյալ ներկայացված լուսանկարների կեղծ լինելու եւ, ընդհանրապես, Ադրբեջանի կողմից պատերազմի դեպքերին ոչ համարժեք գնահատականներ տալու հանգամանքները:

2010թ. փետրվարի սկզբին Ուզանդայում տեղի ունեցած ԻԿԿ խորհրդարանական վեհաժողովի (ԽՎ) վեցերորդ նստաշրջանն ընդունեց բանաձեւ, որում անդամ պետությունների խորհրդարաններին կոչ արվեց Խոջալուի դեպքերը ճանաչել որպես ադրբեջանցիների «ցեղասպանություն», որը, ըստ փաստաթղթի, Ադրբեջանի քաղաքացիների դեմ իրականացրել են հայկական զինված ուժերը: Բանաձեւը կոչ է անում իսլամական պետությունների խորհրդարաններին ազգային եւ միջազգային մակարդակներում աջակցել քարոզարշավին: Նշենք, որ 1999-ին հիմնված եւ 2001-ին ի պաշտոնե բացված ԻԿԿ խորհրդարանական վեհաժողովը, որի մշտական ներկայացուցչությունը գտնվում է Թեհրանում, միջազգային ամենամեծ միջպառլամենտական կազմակերպություններից է, ունի 51 անդամ:

Խոջալուի հարցը խորհրդարանական վեհաժողովի օրակարգ էր մտցրել ԻԿԿ Երկխոսության եւ համագործակցության երիտասարդական ֆորումը (ԵՀԵՖ), որն ստեղծվել է 2003-ին, Ադրբեջանի, իսկ ավելի ստույգ՝ Ադրբեջանի երիտասարդական կազմակերպությունների ազգային ասամբլեայի նախաձեռնությամբ: Կառույցը, որի հանդիսավոր բացումը տեղի ունեցավ Ստամբուլում, վերջին տարիներին Հայաստանի դեմ ակտիվ աշխատանք է ծավալել: ԵՀԵՖ-ի համակարգողներից է Ադրբեջանի նախագահ Ի.Ալիևի դուստրը՝ Լեյլա Ալիևան, որը նաեւ նշված քարոզարշավի ակտիվիստներից է:

ԵՅԵՖ-ի գլխավոր քարտուղար, Ադրբեջանի ներկայացուցիչ Էլշար Իսկանդերովի համոզմամբ՝ Խոջալուին վերաբերող ԽՎ բանաձեւը եւ այն «գնահատականը», որ տրվեց այդ դեպքերին, քաղաքական եւ իրավական մեծ նշանակություն ունեն խնդրի միջազգային ճանաչման համար:

Նշենք, որ Իսլամական կոնֆերանսի շրջանակներում Խոջալուին վերաբերող հարցը բարձրացվել է նաեւ 2009թ. հուլիսին, կրկին ԵՅԵՖ-ի նախաձեռնությամբ, ԻԿԿ Իսլամական կրթության, գիտության եւ մշակույթի կազմակերպության (ISESCO) 10-րդ նստաշրջանի ժամանակ, որը տեղի ունեցավ Թունիսում: Հանդիպման ընթացքում նշված կազմակերպությունները ստորագրեցին հուշագիր, որը նախատեսում է աջակցել նշված քարոզարշավին՝ դրա շրջանակներում կազմակերպելով կրթական, գիտական եւ մշակութային միջազգային միջոցառումներ: Ըստ այդմ՝ ծրագրվում է, որպեսզի Խոջալուի «ողբերգության» պատմությունը ներառվի ԻԿԿ անդամ պետությունների դպրոցական դասագրքերում:

Միջազգային իսլամական ամենամեծ կազմակերպության կողմից վերը նշված բանաձեւի ընդունումը կարելի է դիտարկել որպես ապատեղեկատվության միջոցով Հայաստանի դեմ Ադրբեջանի շարունակական քարոզչության՝ հաջողությամբ իրականացված հերթական դրսևորում: Նշված փաստը թույլ է տալիս ենթադրել, որ հետայսու Խոջալուին վերաբերող դրույթը կներառվի ԻԿԿ գազաթաժողովների, արտաքին գործերի նախարարների եւ այլ ձեւաչափի հանդիպումների օրակարգում եւ, ըստ ամենայնի, տեղ կգտնի հայ-ադրբեջանական հակամարտության մասին կազմակերպության հետագա բանաձեւերում: Միեւնույն ժամանակ, չի բացառվում, որ որոշ իսլամական պետությունների խորհրդարաններ կարծազանքեն խորհրդարանական վեհաժողովի բանաձեւին:

Չնայած այն հանգամանքին, որ ԻԿԿ որոշումներն անդամ պետությունների համար միայն խորհրդատվական նշանակություն ունեն, իսլամական աշխարհում Հայաստանի դեմ քարոզչության հետեւանքները մտահոգիչ են եւ, ի վերջո, կարող են նստվածք տալ: Մտահոգիչ է նաեւ այն հանգամանքը, որ իսլամական պետությունները ՄԱԿ-ում հիմնականում քվեարկում են հօգուտ Ադրբեջանի, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության հետ բարեկամական հարաբերություններ ունեցող մի քանի երկրների, որոնք շատ դեպքերում չեն մասնակցում քվեարկությանը:

Իսլամական կոնֆերանսն այն ֆորումն է, որտեղ Ադրբեջանը լավագույնս շահարկում է կրոնական համերաշխության գաղափարը, եւ հազիվ թե որեւէ իսլամական երկիր նման հարթակում հանդես գա այդ գաղափարի դեմ՝ վնասելով իր հեղինակությանը: Այս իրողությունը լայն

հնարավորություն է տալիս Բաքվին՝ առանց ընդդիմախոսի անցկացնել իր համար շահեկան բանաձևեր:

Անշուշտ, ԻԿԿ-ում Ադրբեջանի հաջողության հիմնական գրավականներից մեկը Թուրքիայի անվերապահ աջակցությունն է: Վերջին շրջանում Միջին Արևելքում Թուրքիան ակտիվացրել է իր քաղաքականությունը՝ բարելավելով հարաբերություններն Իրանի, ինչպես նաև արաբական երկրների հետ: Թե՛ Իրանը, թե՛ արաբական առանձին երկրներ, Իսլամական կոնֆերանսում ազդեցիկ դիրքեր ունեն: Նախորդ տարիների համեմատ զգալիորեն աշխուժացել է նաև Ադրբեջանի եւ արաբական աշխարհի համագործակցությունը: Խոջալուի դեպքերի վերաբերյալ նման գնահատականը, ըստ էության, Թուրքիայի եւ Ադրբեջանի համատեղ աշխատանքի արդյունքն է:

Այդ իսկ պատճառով Հայաստանը պետք է համարժեքորեն արձագանքի եւ փորձի չեզոքացնել այն ռիսկերը, որոնք ձեւավորվում են իսլամական աշխարհում: Մինչ օրս բավարար միջազգային հնչեղություն չեն ստացել Սունդայիթի դեպքերը, նաև՝ Ջուդայում երկու հարյուրից ավելի եկեղեցիների եւ 2005թ. դեկտեմբերին ադրբեջանական բանակի կողմից հայկական խաչքարերի ոչնչացման փաստերը:

Հայաստանը հնարավորություն ունի միջազգային մակարդակներում փաստարկել Ադրբեջանի մշակութային արժեքները ոչնչացնելու՝ նաև իսլամական աշխարհից հնչող մեղադրանքները: Հայաստանը բազմաթիվ փաստերով կարող է ապացուցել, որ Արցախում եւ հարակից տարածքներում իսլամական պատմամշակութային արժեքները, որոնք մի մասով պարսկական ծագում ունեն, հիմնականում պահպանված են: Ավելին, 2005թ. Հայ Առաքելական եկեղեցու Արցախի թեմն իր հովանու տակ է վերցրել Շուշիի պարսկական մզկիթը եւ դրա վերանորոգման համար պատրաստ է Իրանից մասնագետներ հրավիրել: «Շեն» հիմնադրամի ջանքերով վերանորոգվել է Շուշիում գտնվող մեկ այլ մզկիթ:

Հայաստանի դեմ քարոզչական պատերազմում Ադրբեջանի կողմից օգտագործվող ապատեղեկատվությունը, ինչպես նաև քարոզչական բազմաթիվ այլ իրողություններ, ակնհայտ են դարձնում դրանց պարզունակությունն ու խոցելիությունը: Շատ դեպքերում նույնքան պարզունակ են նաև Հայաստանից Ադրբեջանի դեմ հնչող քննադատությունները:

ԳՈՐԾ ԸՆԹԱՑՆԵՐՆ ԻՐԱՆԻ ՇՈՒՐՁ *Սեւակ Սարուխանյան*

Միջուկային հիմնախնդիր

Վերջին ամիսներին Իրանը ԵՄ-ի, «վեցնյակի» եւ ԱԷՄԳ-ի հետ բանակցություններում որդեգրել է կոշտ դիրքորոշում, որը, կարծես, փոփոխման ենթակա չէ: Իրանի հայտարարությունները, թե սկսել է 20% հարստացմամբ ուրան արտադրել, էլ ավելի են սրելու իրավիճակը եւ, ամենայն հավանականությամբ, հանգեցնելու են նոր պատժամիջոցների կիրառման: Ակնհայտ է, որ ուրանի հարստացման տոկոսաչափի բարձրացմանը զուգահեռ մեծանում է նաեւ ԱՄՆ-ի կամ Իսրայելի հետ ռազմական բախման հնարավորությունը:

Այս ֆոնին ամենակարեւոր հարցերից մեկն այն է, թե, ակնհայտորեն գիտակցելով այս ամենը, ինչու է Իրանը զնում հարաբերությունների սրման: Պատասխաններից մեկը կարող է լինել այն, որ Իրանն արդեն իսկ շատ մոտ է կանգնած միջուկային զենքի ստեղծմանը, իսկ հնարավոր կոնֆլիկտը կարող է պարզապես լեգիտիմացնել Իրանի միջուկային պոտենցիալը: Հայտնի ամերիկյան վերլուծաբան Դ.Օլբրայթի կարծիքով, Իրանին, մինչեւ միջուկային տերություն դառնալը, մնացել է անցնել «ճանապարհի մեկ տասներորդ մասը»: Նշենք, որ միջուկային զենքի ստեղծման ավարտական փուլում Հյուսիսային Կորեան գնաց միջազգային հանրության հետ հարաբերությունների սրման, անցավ ծանր պատժամիջոցների «միջով» եւ միայն հետո հայտարարեց միջուկային զենքի ստեղծման մասին: Իրանն այսօր, հավանաբար, զնում է նույն ճանապարհով՝ հաշվի առնելով, որ պատժամիջոցներն իր նկատմամբ կոշտ չեն կարող լինել, քանի որ համաշխարհային տնտեսությունն առանց իրանական նավթի կկանգնի լուրջ խնդիրների առջեւ, իսկ հնարավոր պատժամիջոցները կլինեն ոչ նշանակալից:

ՄԱԿ ԱԽ-ը դեռեւս չի սկսել քննարկել պատժամիջոցների հարցն Իրանի դեմ: Հայտնի չէ՝ կկիրառվե՞ն դրանք ընդհանրապես, թե՞ ոչ: ՄԱԿ Անվտանգության խորհրդի մշտական անդամ Չինաստանն արդեն հայտարարել է, որ դեմ է Իրանի դեմ պատժամիջոցների կիրառմանը, ինչը, հավանաբար, բավարար հիմք կարելի է համարել պնդելու, որ վետոյի իրավունք ունեցող Պեկինը պատժամիջոցների ցանկացած կոշտ

տարբերակի դեմ է քվեարկելու: Սակայն ՄԱԿ ԱԽ ոչ մշտական անդամների հետ կապված՝ իրավիճակը նույնպես դյուրին չէ: Հաշվի առնելով թուրք-իրանական վերջին շրջանի ռազմավարական երկխոսությունը՝ Թուրքիան, որն այսօր ՄԱԿ ԱԽ ոչ մշտական անդամի աթոռ է զբաղեցնում, պատժամիջոցների կիրառմանը դեմ է հանդես գալիս: Սակայն անսպասելիորեն պատժամիջոցների դեմ են հանդես եկել Բրազիլիան ու Լիբանանը:

Բրազիլիայի նախագահն անձամբ ԱՄՆ պետքարտուղարին տեղեկացրել է, որ իրենք, ամենայն հավանականությամբ, չեն պաշտպանի պատժամիջոցների մասին որոշումը: Իսկ Լիբանանի իշխանությունները, չնայած երկրում որպես հիմնական հակառակորդ ունեն իրանամետ «Հիզբալլահ» ռազմաքաղաքական կազմակերպությունը, հավանաբար որոշակի պայմանավորվածություններ են ձեռք բերել Իրանի հետ՝ աջակցություն ցուցաբերելով նրան ՄԱԿ ԱԽ-ում ու, թերևս, աջակցություն ստանալով ներլիբանանյան զարգացումներում: Բացառված չէ, որ Իրանը Սիրիայի եւ «Հիզբալլահի» միջնորդությամբ է հասել Լիբանանի «իրանամետ» դիրքորոշմանը: 2010-ի փետրվարի 25-ին Իրանի նախագահը Դամասկոսում եռակողմ բանակցություններ է վարել Բ.Ասադի եւ «Հիզբալլահի» առաջնորդ Հ.Նասրալլայի հետ: Միեւնույն ժամանակ, ըստ որոշ վերլուծությունների, այս բանակցությունները մեկ իմաստ ունեն. Իրանի դեմ ռազմական գործողությունների սկսման դեպքում՝ ուժերի համատեղում հակահարված հասցնելու համար:

Բազմաթիվ երկրներ են հանդես գալիս պատժամիջոցների դեմ՝ պնդելով, որ Իրանի միջուկային ծրագրի հետ կապված իրական խնդիր կա, սակայն պատժամիջոցները կվնասեն դիվանագիտական ճանապարհով միջուկային հիմնախնդրի լուծմանը: Այսօր Իրանի հարեւաններից հիմնականում Թուրքիան է հանդես գալիս Թեհրանի միջուկային քաղաքականության ուղղակի պաշտպանությամբ: Թուրքիայի վարչապետ Ռ.Էրդողանը վերջին ամիսներին մի քանի անգամ հայտարարել է, թե Իրանի միջուկային ծրագրերը չեն հակասում միջազգային իրավունքին եւ Թեհրանի պարտավորություններին, այդ իսկ պատճառով իսլամական հանրապետության դեմ կիրառվող ցանկացած ճնշում անօրինական է: Թուրքիայի այսօրինակ մոտեցումը պայմանավորված է վերջին երկու տարիներին թուրք-իրանական հարաբերությունների զգալի զարգացմամբ. այսօր Թեհրանի եւ Անկարայի միջեւ ձեւավորվել է ռազմավարական գործընկերություն:

Սակայն, մեր հանդամք, սա չէ թուրքական դիրքորոշման միակ պատճառը: Թուրքիան, որը նպատակ ունի ոչ միայն ատոմակայան

կառուցել, այլև զարգացնել միջուկային տեխնոլոգիաներն ու հետազոտությունները, Իրանի հնարավոր միջուկային պետություն դառնալուց հետո ակնհայտորեն փորձելու է կիրառել «իրանական փորձը» սեփական միջուկային պոտենցիալի ստեղծման համար: Ժամանակին Պակիստանի եւ Չյուսիսային Կորեայի «իրավունքների պաշտպանությամբ» Իրանն էր հանդես գալիս, որն այսօր մեծ շանսեր ունի դառնալու աշխարհի հինգերորդ չճանաչված միջուկային տերությունը: Ինչպես ժամանակին թերի էին պատկերացումները Չյուսիսային Կորեայի եւ Պակիստանի միջուկային ծրագրերի մասին, այդպես էլ կարող են դրանք լինել Իրանի առնչությամբ:

Իրանն ու տարածաշրջանային հակասությունները

Հնարավոր ռազմական բախումից խուսափելու համար Իրանն այսօր ակտիվորեն ապակայունացնում է տարածաշրջանը՝ նոր խնդիրներ ստեղծելով ԱՄՆ-ի համար եւ պատրաստվելով հնարավոր հակահարվածի: Վերջին շրջանում Իրանն այս առումով կենտրոնացել է Իրաքի եւ Եմենի վրա:

Եմենում հարավի ու հյուսիսի, ինչպես նաեւ տարբեր ցեղախմբերի միջեւ սրվող իրավիճակը բավական ակտիվ կերպով օգտագործվում է իրանցիների կողմից: Իրանի աջակցությունը հիմնականում ստանում են Եմենի շիաները: Խնդիրն այն է, որ Եմենի եւ Սաուդյան Արաբիայի սահմանին բնակվող շիա զեյդիտները չեն երթարկվում ոչ Եմենի ու Սաուդյան Արաբիայի իշխանություններին, ոչ էլ ընդդիմադիր «Հարավային շարժմանը»: Զեյդիտներին հիմնական ֆինանսական եւ ռազմական աջակցություն է ցույց տալիս հենց Իրանը, որը կարող է նրանց, անհրաժեշտության դեպքում, օգտագործել Եմենում եւ Սաուդյան Արաբիայում՝ իրավիճակը սրելու համար: Բացի զեյդիտներից, Իրանը կապեր ունի «Հարավի շարժման» մի շարք գործիչների հետ: Բուն «շարժումը» միատարր չէ, այլ կազմված է տարբեր առաջնորդներ ունեցող կազմակերպություններից ու կլաններից, որոնց միավորող միակ նպատակը «հյուսիսային» Ալ-Ախմար կլանի տնտեսական գերիշխանության սահմանափակումն է: Այս կլանները կապված են տարբեր պետությունների հետ: «Հարավային շարժման» առաջնորդներից մի քանիսը բողոքի ակցիաներ են կազմակերպում իրանական, մյուսները՝ ամերիկյան ու անգլիական, երրորդները՝ կանաչ դրոշներով, որոնք խորհրդանշում են ողջ իսլամական աշխարհը: Եմենում ստեղծված իրավիճակը, փաստորեն, Իրանին հնարավորություն է տալիս ԱՄՆ-ի հետ ռազմական բախման դեպքում լուրջ անկայունություն մտցնել Արաբական թերակղզում: Այս

հնարավորությունը, միեւնույն ժամանակ, պետք է կանխարգելիչ դեր խաղա ԱՄՆ ռազմական հարվածների համար:

Մյուս կողմից՝ վերջին շրջանում Իրանը վերսկսել է ներիրաքյան զարգացումներին իր ակտիվ մասնակցությունը: Իրաքի նախկին շիա վարչապետ Ա.Ալաուիի դաշինքը սուեննի ուժերի հետ, որի հովանավորն է Միացյալ Նահանգները, մարտի 7-ի խորհրդարանական ընտրություններում կարող էր հանգեցնել ներդավանանքային շիա–սուեննի հակասությունները հաղթահարած ուժերի հաղթանակին, որի արդյունքում Իրաքում կստեղծվեր ավելի կայուն կառավարություն՝ հիմնված թե՛ շիաների, թե՛ սուեննիների վրա: Սակայն Իրաքի գերագույն դատարանը Ալաուիին աջակցող «Ազգային երկխոսության ճակատը» ներկայացնող 145 ակտիվ քաղաքական գործիչների մերժեց գրանցել որպես թեկնածու, ինչի արդյունքում ամերիկացիների կողմից աջակցություն ստացած ճակատը, որի հաղթանակի դեպքում Ա.Ալաուին կարող էր դառնալ վարչապետ, ընտրություններին մասնակցեց թույլ կազմով: Ըստ միջազգային մամուլի եւ վերլուծությունների, Իրաքի գերագույն դատարանի որոշման եւ Ա.Ալաուիի հնարավոր հաղթանակի դեմ ընթացող գործընթացների հետեւում կանգնած է հայտնի իրաքյան քաղաքական գործիչ Ա.Չալաբին, որը մինչեւ 2004-ը ակտիվորեն համագործակցում էր ամերիկյան եւ բրիտանական իշխանությունների հետ: 2004-ին նրան պաշտոնապես մեղադրեցին Իրանին ամերիկյան զաղտնիքներ փոխանցելու մեջ, ինչից հետո նրա դաշինքը Վաշինգտոնի հետ ավարտվեց: Վերջին տարիներին Չալաբին դարձել է Իրաքում Իրանի հիմնական դաշնակիցներից մեկը եւ ակտիվորեն խափանում է Իրաքում իրավիճակի կառավարելիությանն ուղղված ամերիկյան քայլերը: Ա.Ալաուին, որը Չալաբիի հեռավոր ազգականն է, գերագույն դատարանի որոշումից հետո հայտարարեց, որ դրա հետեւում երրորդ երկիր է կանգնած: Գրեթե բոլորի համար ակնհայտ է, որ խոսքն Իրանի մասին է, ուր շատ հաճախ այցելում եւ ամենաբարձր մակարդակներով հանդիպումներ է իրականացնում Ա.Չալաբին:

Միեւնույն ժամանակ, «Ազգային երկխոսության ճակատի» տապալման գործում մեծ է նաեւ քրդական ուժերի ավանդը, որոնք այսօր աջակցում են Իրանին՝ Իրաքում շիա–սուեննի դաշինքի ստեղծման խափանման գործում: Մարտի 7-ի ընտրություններից հետո էլ կարելի է ասել, որ Իրաքում իրավիճակը չի կարգավորվելու: Կարծիք կա, թե քաղաքացիական պատերազմի հնարավոր վերսկսման համար Իրաքում նպաստավոր իրավիճակ է հասունացել, ինչը կարող է ստիպել Վաշինգտոնին զորքերը դուրս չհանել երկրից, ինչն, իր հերթին, թույլ չի տա նոր ուժեր ուղարկել Աֆղանստան՝ իրավիճակը կարգավորելու համար:

Իսրայելի հնարավոր հարվածը Իրանին

ԱՄՆ Արտաքին հարաբերությունների հեղինակավոր խորհուրդը դեռևս 2009թ. նոյեմբերին հրատարակեց Սթիվեն Սայմոնի «Իսրայելի հարվածն Իրանին» գեկույցը, որտեղ հնարավոր էր համարում Իսրայելի կողմից ռազմական հարվածներն Իրանի միջուկային կառույցներին: Սակայն, ըստ նրա վերլուծության, նման հարվածը մի քանի պատճառներով հարված է նաեւ ամերիկյան շահերին: Դրանցից հիմնականներն են.

1. Չնայած հարվածը կիրականացնեն իսրայելցիները՝ ԱՄՆ-ը կդառնա բախման մասնակից իրանական հնարավոր հակահարվածի պատճառով:

2. Հարվածները կբարձրացնեն նավթի գները, ինչը կապակայունացնի ամերիկյան տնտեսության վերականգնման գործընթացը:

3. Մեծ հարված կհասցվի Օբամայի՝ իսլամական աշխարհի հետ հարաբերությունների կարգավորմանը:

4. Խոշոր հաշվով չի լուծի Իրանի միջուկային հիմնախնդիրը:

5. «Համասն» ու «Հիզբալլահը» Իրանի հրամանով պատերազմ կսկսեն Իսրայելի դեմ արաբա-իսրայելական հակամարտության զոտում եւ նոր ապակայունացում կմտցնեն տարածաշրջանում:

Սակայն այսօր հայտնի չէ, թե ինչ պետք է անի Միացյալ Նահանգները, եթե Իսրայելը որոշի հարվածել Իրանին: ԱՄՆ ազգային անվտանգության հարցերով նախկին խորհրդական Ջ.Բժեզինսկու կարծիքով, ամեն գնով պետք է կանգնեցնել Իսրայելին: The Daily Beast կայքին տված հարցազրույցում նա ասում է, որ Թել Ավիվին կանգնեցնելու համար պետք է դիմել ցանկացած քայլի. «Նրանք պետք է հատեն մեր օդային տարածքն Իրաքում: Իսկ մենք ի՞նչ, պետք է նստենք ու նայենք»: Խոսքն այն մասին է, որ ամերիկացիները պետք է թույլ չտան իսրայելական ինքնաթիռներին հատել Իրաքի օդային տարածքը Իրանին հարվածելու նպատակով: Հաշվի առնելով այն, որ Թուրքիան, ամենայն հավանականությամբ, իսրայելական օդուժին նույնպես կմերժի օգտագործել իր օդային տարածքը, Թել Ավիվի ռազմական գործողություններն Իրանի դեմ բավական կբարդանան: Մեկ այլ հարցազրույցում Ջ.Բժեզինսկին ասում է, որ Իրանին հարվածելը կհանգեցնի տարածաշրջանից ԱՄՆ դուրսմղմանը, եւ Իսրայելը պետք է հասկանա, որ «առանց մեզ կարող է գոյատևել 10 կամ 20 տարի, սակայն վերջ ի վերջո վատ կավարտի իր պատմությունը»:

Վերլուծելով ամերիկյան մամուլն ու Իրանի հարցով վերջին շրջանում հրատարակված հետազոտությունները՝ կարելի է ասել, որ Վաշինգտոնն

այսօր ակնհայտորեն պատրաստ չէ Թեհրանի հետ ռազմական բախման: Սա, հավանաբար, գիտակցում են թե՛ Իսրայելում, որը կարող է ստիպված լինել սեփական ուժերով լուծել «իրանական հիմնախնդիրը», թե՛ Իրանում, որտեղ ավելի համարձակ են սկսել խոսել սեփական անվտանգության պաշտպանվածության մասին: Հատկանշական է, որ ամերիկյան մամուլում, այդ թվում՝ հեղինակավոր «The New York Times»-ում, սկսել են հրապարակվել տեսակետներ, թե անգամ Իրանի միջուկային տերությունն դառնալուց հետո էլ պետք է շարունակել ճնշում գործադրել Թեհրանի վրա: Սա հեղափոխական զարգացում է Իրանի միջուկային ծրագրի ընկալման գործընթացում, որի անքակտելի մասն է դարձել այն փաստի գիտակցումը, որ շուտով, անկախ ԱՄՆ կամքից, աշխարհում կարող է հայտնվել նոր միջուկային տերություն:

ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՅԱՐՑԸ ԻՍՐԱՅԵԼ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Կարեն Վերանյան

Վերջին տասնամյակում Իսրայելում բավական հաճախակի են դարձել հասարակության մեջ հայրենասիրության հիմնահարցի շուրջ կազմակերպվող հետազոտությունները:

Այս ուղղությամբ, մասնավորաբար, ակտիվ գործունեություն է ծավալում իսրայելական «Հերցլիա» Քաղաքականության եւ ռազմավարության ինստիտուտը, որը վերջին շրջանում կենտրոնանում է Իսրայելի բնակչության մեջ հայրենասիրության հիմնահարցի շուրջ իրականացվող սոցիոլոգիական հետազոտությունների վրա: Բավական հետաքրքիր են ինստիտուտի կողմից 2006–2008թթ. անցկացված «Հայրենասիրությունը եւ Իսրայելի ազգային անվտանգությունը» սոցիոլոգիական հետազոտության արդյունքները, որտեղ ներկայացվում են Իսրայելի հրեա բնակչության հայրենասիրության տարբեր դրսեւորումները:

Կատարված հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ Իսրայելի հրեա բնակչության մեջ հայրենասիրության դրսեւորումներն ընդհանուր առմամբ կայուն աճման միտում ունեն: Հետազոտության արդյունքները պարզել են նաեւ, որ Իսրայելի հրեա բնակչությունում տիպիկ հրեա հայրենասեր են համարվում կրոնավորները, ինչպես նաեւ 45-ն անց մարդիկ: Հետազոտությունում ներկայացված են Իսրայելի հրեա բնակչության հայրենասիրության առաջնային բաղադրիչները, որոնցից ստորեւ ներկայացնում ենք 10 հիմնականները՝ ըստ դրանց հարցման տոկոսային աստիճանավորման.

1. Սերն առ հայրենիք - 92%
2. «պետության համար կռվելու» գաղափարի կարեւորության գիտակցումը - 90,5%
3. եբրայերենը - 89%
4. «զոհված հրեա զինվորների հիշատակի օրվա ազդարարման» խորհրդանիշի կարեւորության գիտակցումը - 88%
5. Երուսաղեմի արժեքը - 88%
6. հրեական ինքնությամբ հպարտությունը - 88%
7. Իսրայելում բնակվելը - 86%
8. պետության համար կռվելու անհատական պատրաստակամությունը - 85,5%

9. պետության տեխնոլոգիական ու գիտական ձեռքբերումներով հպարտությունը - 82,5%

10. ընտրություններին մասնակցությունը - 82%:

Ազգային պատկանելություն

Սոցիալոգներում ներառված է ազգային պատկանելության ասպեկտը, եւ «որքա՞ն ես հպարտ հրեա լինելով» հարցադրմանը հարցվածների ճնշող մեծամասնությունը՝ 92%-ը, դրական է պատասխանել: Ընդ որում, 70%-ը իրեն համարել է շատ հպարտ, իսկ մնացյալ 22%-ը՝ բավարար հպարտ: Պետք է նկատել, որ ազգային պատկանելությամբ հպարտ իսրայելցի հրեաների համար առանցքայինը նրանց՝ հուդայականության հետ կապվածությունն է:

Ազգային խորհրդանիշներ

Սոցիոլոգիական հետազոտություններում ներառված են նաեւ այնպիսի վիճակագրական արդյունքներ, որոնք վերաբերում են հայրենասիրության դրսևորման խորհրդանիշների հարցախույզին: Հայրենասիրության խորհրդանիշների ասպեկտի հետազոտության արդյունքները ցույց են տալիս, որ Իսրայելի հասարակությունն ընդհանուր առմամբ խիստ զգայուն է իր ազգային խորհրդանիշների նկատմամբ: Համաձայն դրանց, սիոնիստական կազմակերպություններն, առհասարակ, առավել շատ են իրենց ասոցիացնում ազգային խորհրդանիշների հետ: Հայրենասիրության ընկալման հարցում ազգային խորհրդանիշներին մեծ տեղ է հատկացնում նաեւ Իսրայելի հրեա բնակչության տարեց հատվածը:

«Ձայրանո՞ւմ եք, երբ մարդիկ ուռքի չեն կանգնում զոհված հրեա զինվորների հիշատակի ազդարարման ժամանակ» հարցախույզի արդյունքները ցույց են տալիս, որ Իսրայելի հրեա բնակչության ճնշող մեծամասնությունը՝ 80%-ը, զայրանում է, ընդ որում, 64%-ը՝ չափազանց շատ: «Իսրայելի պաշտպանության ուժերի համազգեստ կրելը մեծ առավելություն է» հարցադրմանը դրական է արձագանքել Իսրայելի հրեա բնակչության մեծամասնությունը՝ 78%-ը, որից 60%-ը մեծապես համաձայնել է առաջադրված հարցադրման հետ, 18%-ն ուղղակի համաձայնել է:

Ազգային խորհրդանիշների շարքում առանձնացվում է նաեւ Իսրայելի ազգային դրոշը. «որքա՞ն եք բարկանում, երբ զգում եք, որ մարդիկ անհարգալից վերաբերմունք են ցուցաբերում Իսրայելի դրոշի նկատմամբ» հարցման արդյունքների համաձայն, Իսրայելի հրեա բնակչության 62%-ը չափազանց զայրանում է, իսկ մնացյալ 17%-ը շատ է զայրանում:

Սեր եւ նվիրվածություն առ Հայրենիք

Կատարված հետազոտության ուղղություններից մեկը «իր երկրի համար կռվելու պատրաստակամության» սոցիարցումն է, որն իրականացվում էր Իսրայելի եւ Տնտեսական համագործակցության ու զարգացման կազմակերպության անդամ մի շարք երկրների համեմատականով: Արդյունքները ցույց են տալիս, որ հարցման մասնակից երկրների շարքում ամենաբարձր ցուցանիշն արձանագրվել է Իսրայելում, որի հրեա բնակչության ճնշող մեծամասնությունը՝ 85%-ը, պատրաստակամություն է հայտնել անհրաժեշտության դեպքում կռվել սեփական երկրի համար: Իսրայելի ցուցանիշին հաջորդում են Ֆինլանդիայի (83), Միացյալ Նահանգների (63), Կանադայի (60), Իտալիայի (51) ու Ֆրանսիայի (50) արդյունքները:

Սոցիարցումը ներառում էր նաեւ «ինչքանով ես հայրենասեր» հարցադրումը, որի միջոցով համեմատական էր անցկացվում Իսրայելի ու Միացյալ Նահանգների միջեւ: Ամփոփված արդյունքների համաձայն, Իսրայելի բնակչության 34%-ը իրեն համարում է ծայրահեղ հայրենասեր, 27%-ը՝ շատ հայրենասեր, իսկ 24%-ը՝ որոշ չափով հայրենասեր, այն դեպքում, երբ Միացյալ Նահանգների բնակչության 26%-ն է իրեն համարում ծայրահեղ հայրենասեր, իսկ 46%-ը՝ շատ հայրենասեր:

Հետաքրքրական է նաեւ հետեւյալ հարցադրումը. «որքա՞ն ես հպարտ՝ իսրայելցի լինելով»: Իսրայելի հրեա բնակչության 77%-ը իրեն հպարտ է համարում, որ իսրայելցի է, որից 45%-ը՝ շատ հպարտ, իսկ 32%-ը՝ բավարար հպարտ (2006թ.): 2006թ. արդյունքների համեմատությամբ, 2008թ. սոցիոլոգիական հետազոտությունում իսրայելցի լինելու հպարտության կետում որոշակի աճ է նկատվել. Իսրայելի հրեա բնակչության 84%-ը իրեն հպարտ է համարել, որից 53%-ը՝ շատ հպարտ, 31%-ը՝ բավարար հպարտ:

Սոցիարցման արդյունքներից մեկն էլ վերաբերում է «կլինեմ իմ երկրի քաղաքացի, քան թե աշխարհի որեւէ պետության քաղաքացի» հարցադրմանը, որը նույնպես իրականացվել էր Տնտեսական համագործակցության եւ զարգացման կազմակերպության անդամ երկրների ու Իսրայելի համեմատականով: Արդյունքների համաձայն, հարցմանը մասնակցած պետությունների շարքում Իսրայելը զբաղեցնում է երկրորդ դիրքը՝ զիջելով միայն Միացյալ Նահանգներին: Իսրայելի արդյունքները գերազանցել են հարցմանը մասնակցած այնպիսի երկրների, ինչպիսիք են Հունգարիան, Կանադան, Լեհաստանը, Մեծ Բրիտանիան, Գերմանիան եւ այլն, արդյունքները:

Իսկ «գերադասում են ապրել Իսրայելում, նույնիսկ եթե այդ տարածաշրջանում լինի միջուկային զենք ունեցող թշնամական երկիր» հարցադրմանը դրական է արձագանքել Իսրայելի հրեա բնակչության 86%-ը, որից 52%-ը մեծապես համաձայնել է հարցադրման հետ, մնացյալ 32%-ը՝ ուղղակի համաձայնել: Ասել է թե՛ միջուկային զենքի սպառնալիքը Իսրայելի հրեա բնակչության համար երկիրը լքելու պատճառ չի հանդիսանում:

Ինչպես ցույց են տալիս վիճակագրական տվյալները, Իսրայելի հրեա բնակչությունն առանձնահատուկ տեղ է հատկացնում Երուսաղեմ քաղաքին՝ որպես հայրենասիրության առանցքային խորհրդանիշներից մեկին: Հարցվածների շուրջ 42%-ը մեծ կարեւորություն է տալիս Երուսաղեմին՝ ելնելով քաղաքի պատմական, 25%-ը՝ կրոնական նշանակությունից:

ՆԱՏՕ-Ի ՆՈՐ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻ ՇՈՒՋ Բենիամին Պողոսյան

2009թ. ապրիլին կայացած ՆԱՏՕ-ի հորեյլանական գագաթա-
ժողովում կազմակերպության նորընտիր գլխավոր քարտուղար Անդերս
Ռասմուսենին հանձնարարվեց ձեռնամուխ լինել կազմակերպության նոր
ռազմավարական հայեցակարգի մշակմանը, որի վերջնական տարբե-
րակը նախատեսվում է ընդունել 2010թ. աշնանը Լիսաբոնում կայանալիք
ՆԱՏՕ-ի հերթական գագաթաժողովում:

Հյուսիսատլանտյան դաշինքի կազմակերպության հիմնադրումից
(1949թ.) ի վեր ընդունվել են վեց ռազմավարական հայեցակարգեր, որոնք
արտացոլել են ՆԱՏՕ-ի հիմնական նպատակները փոփոխվող աշխարհա-
քաղաքական պայմաններում: Այժմ գործող հայեցակարգն ընդունվել է
1999թ.: Ռազմավարական հայեցակարգերը չափազանց կարևոր փաստա-
թղթեր են, որոնք արտացոլում են միջնաժամկետ հեռանկարում ՆԱՏՕ-ի
զարգացման ուղղությունները, աշխարհում առկա կարևորագույն հիմնա-
խնդիրների նկատմամբ կազմակերպության դիրքորոշումները:

Նոր հայեցակարգի ընդունման ժամանակը պատահական չի
ընտրված: 1999թ. աշխարհը դեռևս գտնվում էր ԱՄՆ գլխավորությամբ
առաջնորդվող միաբեւեռ համակարգում, բացակայում էին Արեւմուտքի
գերիշխանությանն ուղղված հստակ սպառնալիքները, եւ մեկնարկում էր
դեպի Արեւելք ՆԱՏՕ-ի ընդլայնման գործընթացը: Այժմ իրավիճակը
բոլորովին այլ է: 2001թ. ԱՄՆ-ում իրականացված ահաբեկչական գործողու-
թյունները, Իրաքում եւ հատկապես Աֆղանստանում ԱՄՆ արձանագրած
ձախողումները, միջազգային ասպարեզում նոր գլոբալ ուժերի ի հայտ
գալը (Չինաստան, Հնդկաստան, Բրազիլիա, որոշ չափով նաեւ Ռուսաս-
տան), 2008թ. աշնանից սկսված համաշխարհային տնտեսական ճգնա-
ժամը աշխարհաքաղաքական նոր իրողություններ են ձեւավորել՝ ՆԱՏՕ-ի
համար նոր խնդիրներ եւ մարտահրավերներ ստեղծելով:

Ռազմավարական նոր հայեցակարգի մշակման շուրջ առաջարկու-
թյուններ ներկայացնելու համար ձեւավորվել է փորձագետների հատուկ
խումբ՝ ԱՄՆ նախկին պետքարտուղար Մադլեն Օլբրայթի գլխավորու-
թյամբ: Խմբի փոխնախագահն է աշխարհի խոշորագույն նավթային
ընկերություններից մեկի՝ Ռոյալ Դաշ Շելլ-ի նախկին գլխավոր գործադիր
տնօրեն Ջերոնե Վան դեր Վերը: Այս հանգամանքը, ի դեպ, ժամանակակից

աշխարհում հսկա մասնավոր կորպորացիաների ունեցած զգալի ազդեցության եւս մեկ վկայությունն է: Փորձագետների խումբն արդեն անցկացրել է չորս սեմինար քննարկում (Լյուքսեմբուրգում 2009թ. հոկտեմբերի 16-ին, Սլովենիայում 2009թ. նոյեմբերի 13-ին, Օսլոյում 2010թ. հունվարի 14-ին եւ Վաշինգտոնի Ազգային պաշտպանական համալսարանում 2010թ. փետրվարի 23-ին):

Քննարկումների արդյունքում փորձագետների խումբը ՆԱՏՕ-ի գլխավոր քարտուղարին է ներկայացնելու առաջարկությունների փաթեթ, որն էլ հետագա քննարկումների ընթացքում որոշակի վերափոխումների ենթարկվելով՝ դրվելու է ռազմավարական նոր հայեցակարգի հիմքում: Միաժամանակ հարկ է ընդգծել, որ գործընթացի շրջանակներում ՆԱՏՕ-ն քննարկումներ եւ խորհրդակցություններ է անցկացնում նաեւ կազմակերպության անդամ չհանդիսացող բազմաթիվ պետությունների հետ, որոնք համագործակցում են ՆԱՏՕ-ի հետ «Միջերկրական երկխոսության» (նախաձեռնությունը մեկնարկել է 1994թ. եւ այժմ ընդգրկում է յոթ պետություն՝ Ալժիր, Եգիպտոս, Իսրայել, Հորդանան, Մարոկկո, Թունիս, Մավրիտանիա), «Եվրասիական տյան համագործակցության խորհրդի» (ստեղծվել է 1997թ. եւ ներառում է 50 պետություն այդ թվում ՆԱՏՕ-ի անդամ բոլոր 28 երկրները, խորհրդում ընդգրկված են նաեւ ՆԱՏՕ-ի անդամ չհանդիսացող նախկին ԽՍՀՄ 12 հանրապետությունները), «Ստամբուլի համագործակցության նախաձեռնության» (մեկնարկել է 2004թ., հիմնական նպատակն է նպաստել ՆԱՏՕ-ի եւ Մեծ Մերձավոր Արեւելքի երկրների միջեւ համագործակցության սերտացմանը) շրջանակներում:

Նոր ռազմավարական հայեցակարգի քննարկումների շրջանակում 2010թ. փետրվարին Մադլեն Օլբրայթի գլխավորած պատվիրակությունն այցելեց նաեւ Մոսկվա՝ հանդիպումներ ունենալով Ռուսաստանի արտգործնախարար Սերգեյ Լավրովի, Ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղար Նիկոլայ Պատրուշեւի եւ բարձրաստիճան այլ պաշտոնյաների հետ: Միջազգային հարաբերությունների պետական ինստիտուտում ունեցած ելույթի ժամանակ Օլբրայթը, ներկայացնելով հայեցակարգի մշակման գործընթացը, հայտարարեց, որ ՆԱՏՕ-ն սպառնալիք չէ Ռուսաստանի համար, եւ կան բազմաթիվ ոլորտներ, որտեղ կողմերի շահերը համընկնում են: Միաժամանակ, նա հերթական անգամ պնդեց, որ ՆԱՏՕ-ն չի ընդունում ազդեցության գոտիներ կամ արտոնյալ շահեր ունենալու մեծ տերությունների հավակնությունները՝ հակազդելով դեռեւս 2008թ. օգոստոսին Դմիտրի Մեդվեդեւի՝ Ռուսաստանի արտաքին քաղաքականության հիմնական ուղղությունների վերաբերյալ ելույթում հնչեցված տեսակետներին:

ՆԱՏՕ-ի նոր հայեցակարգի մշակման շրջանակներում կարելուորթյամբ առանձնանում է 2010թ. փետրվարին Վաշինգտոնում անցկացված սեմինարը, որտեղ ՆԱՏՕ-ի ապագայի մասին ԱՄՆ պատկերացումները ներկայացրեց Յիլարի Քլինթոնը: Ծրագրային բնույթ կրող այս ելույթում նա մանրամասն շարադրեց ԱՄՆ մոտեցումները ժամանակակից միջազգային կարելուոր հիմնախնդիրների վերաբերյալ: Նշելով, որ 1999թ. համեմատ աշխարհում արձանագրվել են բավական կտրուկ փոփոխություններ եւ ապագան այժմ շատ ավելի անորոշ է, քան ընդամենը մեկ տասնամյակ առաջ, Քլինթոնը հայտարարեց, որ, այնուամենայնիվ, ՆԱՏՕ-ի ստեղծման պահին նրա առջեւ դրված հիմնական խնդիրները՝ անդամ պետություններին անվտանգության երաշխիքների տրամադրում, աջակցություն եվրոպական ինտեգրացիոն գործընթացներին եւ տրանսատլանտյան կապերի ամրապնդում, շարունակում են պահպանել իրենց կարելուորությունը: ԱՄՆ պետքարտուղարն անդրադարձավ նաեւ ՆԱՏՕ-ի կողմից անդամ երկրների սահմաններից դուրս գործողություններ իրականացնելու խնդրին: Նշելով, որ արդեն այսօր կազմակերպությունը ներգրավված է նմանատիպ մի շարք գործողություններում՝ Աֆղանստան, պայքար ծովահենների դեմ Սոմալիի ափամերձ շրջանում, Իրաքում անվտանգության ուժերի համար վերապատրաստման դասընթացների անցկացում եւ այլն, Քլինթոնը հայտարարեց, որ ժամանակակից փոխկապակցված աշխարհում անհնար է արդյունավետ կերպով իրականացնել կազմակերպության անդամ երկրների պաշտպանությունը՝ պարփակվելով միայն դաշինքի աշխարհագրական սահմանների ներսում:

Շեշտելով այն փաստը, որ ժամանակակից մարտահրավերներից քչերն են կրում բացառապես ռազմական բնույթ, ԱՄՆ պետքարտուղարը նշեց ՆԱՏՕ-ի շրջանակներում քաղաքացիական գործողություններ իրականացնելու կարելուորության մասին, որոնց անհրաժեշտությունը հատկապես մեծ է ճգնաժամերին հաջորդող շրջանում, երբ էական նշանակություն է ստանում քաղաքացիական ենթակառուցվածքների վերականգնումը, բնակչության տարրական պահանջների բավարարման ուղղությամբ կոնկրետ քայլերի իրականացումը: Քլինթոնը նշեց, որ Աֆղանստանի փորձը եւս վկայում է այն մասին, որ ՆԱՏՕ-ն չի կարող արդյունավետ կերպով լուծել իր առջեւ ծառայած խնդիրները բացառապես ռազմական մեթոդներով:

Կարելուոր է նաեւ Քլինթոնի այն հայտարարությունը, թե ԱՄՆ գործող իշխանությունները (ի տարբերություն նախորդ վարչակարգի) եվրամիությունը ՆԱՏՕ-ի մրցակից չեն համարում եւ ուժեղ եվրոպան

դիտարկում են որպես ԱՄՆ-ի եւ ՆԱՏՕ-ի կարելոր գործընկերներից մեկը: ԱՄՆ պետքարտուղարը պատրաստակամություն հայտնեց համատեղ աշխատել Եվրամիության հետ վերջինիս ընդհանուր պաշտպանական քաղաքականության շրջանակներում՝ կողմերի առջեւ ծառայած մարտահրավերների արդյունավետ լուծման նպատակով:

Խոսելով ռազմավարական նոր հայեցակարգում ընդգրկվելիք խնդիրների մասին՝ Քլինթոնը հատուկ առանձնացրեց նաեւ տեղեկատվական եւ էներգետիկ անվտանգության հիմնախնդիրները: Նշելով, որ էներգետիկ աղբյուրների մատակարարումների խափանման դեպքում պետությունները լուրջ ռազմավարական ռիսկերի առջեւ են կանգնում, Քլինթոնը կարելորեց վերջերս ձեւավորված ԱՄՆ–Եվրամիություն էներգետիկ խորհրդի գործունեությունը՝ շեշտելով, որ ԱՄՆ-ը վճռական է տրամադրված էներգետիկ աղբյուրների դիվերսիֆիկացիայի խնդրում Եվրոպային աջակցելու գործում:

ՆԱՏՕ-ի նոր ռազմավարական հայեցակարգի մշակման գործընթացի շրջանակներում էական նշանակություն ունեն ՆԱՏՕ–Ռուսաստան հարաբերությունների հնարավոր զարգացումները: Ռուսաստանի հետ հարաբերությունները բավականաչափ կարելոր են ՆԱՏՕ-ի համար, եւ պատահական չէ, որ Զիլարի Քլինթոնն իր ելույթի մի զգալի հատված նվիրել էր հենց այդ խնդրին: Զբացառելով ՆԱՏՕ–Ռուսաստան համագործակցությունը հակահրթիռային պաշտպանության բնագավառում՝ նա հայտարարեց, որ ՆԱՏՕ-ն պետք է մշակի հակահրթիռային պաշտպանության սեփական համակարգ, որն ի վիճակի կլինի պաշտպանել Եվրոպական երկրներին: Քլինթոնը կոչ արեց Ռուսաստանին համագործակցել ՆԱՏՕ-ի հետ ինչպես հակահրթիռային պաշտպանության, այնպես էլ միջուկային զենքի չտարածման խնդրում՝ փաստորեն ակնարկելով, որ անկախ Ռուսաստանի ցանկությունից, ՆԱՏՕ-ն ձեռնամուխ է լինելու հակահրթիռային պաշտպանության նոր համակարգի ձեւավորմանը, եւ պաշտոնական Մոսկվան, ցանկության դեպքում, ընդամենը կարող է միանալ այդ գործընթացին: Քլինթոնը հայտարարեց, որ ՆԱՏՕ-ն սպառնալիք չէ Ռուսաստանի անվտանգությանը, եւ կազմակերպությունը ցանկանում է կառուցողական հարաբերություններ ունենալ այդ երկրի հետ: Միաժամանակ, նա հստակ բացասական վերաբերմունք արտահայտեց Եվրոպական անվտանգության վերաբերյալ նոր պայմանագիր ստորագրելու Ռուսաստանի առաջարկի առնչությամբ՝ հայտարարելով, որ ԱՄՆ-ը չի տեսնում նման պայմանագրի ստորագրման անհրաժեշտություն, իսկ Ռուսաստանի կողմից ներկայացված պայմանագրի նախագծում առաջ քաշված որոշ գաղափարներ կարելի է քննարկել

եվրոպական անվտանգության խնդիրներով զբաղվող գործող կառույցներում, այդ թվում ԵԱԴԿ-ում եւ ՆԱՏՕ–Ռուսաստան խորհրդում:

Քլինթոնը բավական մանրամասն անդրադաձավ նաեւ ՆԱՏՕ–Ռուսաստան հակասություններին: Նա շեշտեց, որ ՆԱՏՕ–Ռուսաստան խորհուրդն անհրաժեշտ է օգտագործել Ռուսաստանի նկատմամբ ճնշումներ գործադրելու համար, որպեսզի վերջինս կատարի Վրաստանի հանդեպ ստանձնած պարտավորությունները: Խորհրդի շրջանակներում ՆԱՏՕ-ն պետք է բարձրացնի նաեւ Ռուսաստանում մարդու իրավունքների եւ անհատի ազատությունների պաշտպանության խնդիրը, քանի որ պաշտոնական Մոսկվան պարտավորվել է հարգել այդ արժեքները: Ռուսաստանին առնչվող հատվածը Քլինթոնն ավարտեց երկու կողմերի համար ընդհանուր շահերի եւ սպառնալիքների մասին դատողություններով:

Փաստացի մերժելով եվրոպական անվտանգության նոր պայմանագրի ստորագրման վերաբերյալ Ռուսաստանի առաջարկը եւ, միաժամանակ, զգալի կարեւորություն հաղորդելով Ռուսաստանում մարդու իրավունքների պաշտպանության խնդիրներին (ինչը Ռուսաստանի ներկայիս ղեկավարության կողմից միանշանակ մեկնաբանվում է որպես միջամտություն Ռուսաստանի ներքին գործերին եւ գունավոր հեղափոխության կազմակերպման փորձ)՝ ԱՄՆ ղեկավարությունն, ըստ էության, ավարտված է համարում Օբամայի վարչակազմի իշխանության գալուց հետո երկու երկրների հարաբերություններում սկսված «մեղրամիսը»:

ՆԱՏՕ–Ռուսաստան հարաբերությունների հետագա զարգացման համատեքստում կարեւոր նշանակություն ունի նաեւ 2010թ. փետրվարի 5-ին Դմիտրի Մեդվեդեւի կողմից հաստատված Ռուսաստանի նոր ռազմական դոկտրինը: Այստեղ որպես թիվ մեկ արտաքին ռազմական սպառնալիք է նշվում ՆԱՏՕ-ին գլոբալ գործառույթներով օժտելու կազմակերպության ձգտումը, գործառույթներ, որոնք իրականացվում են միջազգային իրավունքի նորմերի խախտմամբ: Սպառնալիք է համարվում նաեւ ՆԱՏՕ-ի անդամ երկրների ռազմական ենթակառուցվածքները Ռուսաստանի սահմաններին մոտեցնելու գործընթացը, որի իրականացման միջոցներից մեկն է համարվում ՆԱՏՕ-ի ընդարձակումը: Հետաքրքրական է նաեւ Ռուսաստանի ռազմական նոր դոկտրինի 20-րդ կետը: Այստեղ, մասնավորապես, նշվում է, որ Ռուսաստանն օրինական է համարում զինված ուժի կիրառումը Ռուսաստանի կամ նրա դաշնակիցների դեմ իրականացված ագրեսիան հետ մղելու, ինչպես նաեւ Ռուսաստանի սահմաններից դուրս գտնվող սեփական քաղաքացիների պաշտպանության ապահովման նպատակով: Գործնականում սա նշանակում է, որ Ռուսաստանն, օրինակ, իրեն իրավունք է վերապահում

զինված ուժ կիրառել ՅԱՊԿ-ի շրջանակներում ընդունված որոշումների հիման վրա: Ակնհայտ է, որ ռազմական դոկտրինում նման ձեւակերպումների ընդգրկումը լուրջ ազդեցություն է թողնելու ՆԱՏՕ–Ռուսաստան հարաբերությունների վրա:

Այսպիսով, եթե ԱՄՆ դիրքորոշումները ՆԱՏՕ–Ռուսաստան հարաբերությունների հեռանկարի վերաբերյալ իրենց արտացոլումը գտնեն կազմակերպության ռազմավարական նոր հայեցակարգի վերջնական տարբերակում, ինչի հավանականությունը բավական մեծ է՝ հաշվի առնելով ՆԱՏՕ-ում ԱՄՆ ունեցած կշիռը, ապա ՆԱՏՕ–Ռուսաստան հարաբերություններն ապագայում կբնորոշվեն առավել մեծ լարվածությամբ, ինչն իր հետեւանքները կթողնի նաեւ ՅԱՊԿ–ՆԱՏՕ, ինչպես նաեւ Ռուսաստան–Եվրամիություն հարաբերությունների վրա:

Միաժամանակ, ռազմական նոր դոկտրինում ՆԱՏՕ-ի ընդարձակումը որպես թիվ մեկ արտաքին սպառնալիք հռչակելով՝ Ռուսաստանը հստակ ակնարկում է, որ այլեւս մտադիր չէ հաշտվել նախկին խորհրդային որեւէ հանրապետության՝ հյուսիսատլանտյան դաշինքին անդամակցելու գաղափարի հետ եւ պատրաստ է ձեռնարկել անհրաժեշտ բոլոր քայլերը զարգացումների նման ընթացքը կանխելու համար:

ԱՆՅԵՏԱԶԳԵԼԻ ՍԱՐՏԱՅՐԱՎԵՐՆԵՐ

Զբիզնեւ Բժեղինսկի

Միացյալ Նահանգների նախագահ Բարաք Օբամայի արտաքին քաղաքականությունը կարելի է դիտարկել երկու տեսանկյունից: Մի կողմից՝ գնահատել նպատակներն ու որոշումների ընդունման համակարգը, մյուս կողմից՝ գործնական մոտեցումները եւ դրանց իրագործումը:

Ի պատիվ Օբամայի՝ պետք է նշել, որ նա հիրավի տիտանական ջանքեր գործադրեց, որպեսզի փոխի արտաքին աշխարհի նկատմամբ ԱՄՆ վերաբերմունքն ու երկիրն առավել համաչափորեն ներգրավի 21-րդ դարի ձեւավորվող պատմական համատեքստում: Մեկ տարուց էլ պակաս ժամանակահատվածում նախագահը լիովին վերանայեց մի քանի կարեւոր աշխարհաքաղաքական հարցերի վերաբերյալ ամերիկյան արտաքին քաղաքականության հայեցակարգը.

- ❖ իսլամը թշնամի չէ, եւ Միացյալ Նահանգների ներկայիս դերն աշխարհում չի բնորոշվում «ահաբեկչության դեմ գլոբալ պատերազմով»,

- ❖ Իսրայելի ու Պաղեստինի միջեւ հարատեւ խաղաղության հասնելու գործում ԱՄՆ-ը խաղալու է արդար եւ հաստատական միջնորդի դեր,

- ❖ Վաշինգտոնին հարկավոր է Իրանի հետ վարել լուրջ բանակցություններ՝ նրա միջուկային ծրագրի, ինչպես նաեւ այլ հարցերի շուրջ,

- ❖ «Թալիբան» շարժման վերահսկողության տակ գտնվող Աֆղանստանի գավառներում ապստամբական շարժման դեմ պայքարը պետք է լինի առավելապես քաղաքական, այլ ոչ ռազմական,

- ❖ Միացյալ Նահանգները պետք է հարգի լատինաամերիկյան երկրների նրբանկատությունը մշակութային ինքնության եւ պատմական անցյալի նկատմամբ, ինչպես նաեւ ընդլայնի շփումները Կուբայի հետ,

- ❖ ԱՄՆ-ը պետք է առավել եռանդուն ջանքեր գործադրի սեփական միջուկային զինանոցի կրճատման համար եւ շարժվի դեպի գլխավոր նպատակը՝ աշխարհը միջուկային զենքից լիովին ազատագրելը,

- ❖ գլոբալ խնդիրների լուծման ժամանակ հարկավոր է Զինաստանին վերաբերվել ոչ միայն որպես տնտեսական, այլեւ որպես աշխարհաքաղաքական գործընկերոջ,

- ❖ ամերիկա-ռուսական հարաբերությունների բարելավումը համապատասխանում է երկու կողմերի շահերին, սակայն, միաժամանակ, պետք

է ընդունել այն աշխարհաքաղաքական իրողությունը, որ ձեւավորվել է «սառը պատերազմի» ավարտից հետո, այլ ոչ թե փորձել վերափոխել այն,

❖ անհրաժեշտ է անդրատլանտյան միասնական գործընկերային հարաբերություններին տալ առավել լուրջ նշանակություն, մասնավորապես, անհամաձայնություններն ու «ճեղքվածքները» փոխհարաբերություններում հաղթահարելու համար, որոնք առաջացել են վերջին մի քանի տարիների ապակառուցողական դիմակայության պատճառով:

Դեռեւս շատ վաղ է նախագահի՝ իր առաջնայնություններին հետեւելու վճռականությանը միանշանակ գնահատական տալ, քանզի լուրջ թեմաների մեծ մասը ներառում է երկարաժամկետ խնդիրներ, որոնք պահանջում են տեւական ջանքեր: Սակայն կան անհետաձգելի հարցեր, որոնք արդեն մոտակա հեռանկարում լինելու են նրա ընդունակության ու վճռականության դժվարին փորձություն. իսրայելա-պաղեստինյան հակամարտությունը, Իրանի միջուկային հավակնությունները եւ աֆղանապակիստանյան մարտահրավերը:

Իսրայելա-պաղեստինյան գլուխկոտրուկ

Առաջին անհետաձգելի մարտահրավերն, անշուշտ, խաղաղության գործընթացն է Մերձավոր Արեւելքում: Իսրայելա-պաղեստինյան հակամարտության կաթվածահարությունը չափից ավելի ձգձգվեց, ու եթե միջոցներ չձեռնարկվեն, այն կարող է կործանարար հետեւանքներ ունենալ թե՛ պաղեստինցիների, թե՛ ողջ տարածաշրջանի, թե՛ Միացյալ Նահանգների համար եւ, վերջին հաշվով, վնասել Իսրայելին: Այդ մասին մոդայիկ չէ խոսել, սակայն կասկած չի հարուցում այն փաստը, որ, արժանիորեն կամ անարժանորեն, ԱՄՆ-ի հանդեպ թշնամական վերաբերմունքը Մերձավոր Արեւելքում եւ, առհասարակ, մուսուլմանական աշխարհում, մեծ մասամբ, բացատրվում է այդ ձգձգված հակամարտության հետեւանքով առաջացած արյունահեղությամբ եւ արաբ բնակչությանը պատճառված տառապանքներով: Բեն Լադենի կողմից սեպտեմբերի 11-ի ահաբեկչության արդարացումը հիշեցնում է, որ Միացյալ Նահանգներն ինքը իսրայելա-պաղեստինյան գլուխկոտրուկի զոհ է հանդիսանում:

Այսօր, Արեւմտյան ափի ավելի քան 40-ամյա իսրայելական բռնազավթումից եւ 30-ամյա խաղաղ բանակցություններից հետո, միանգամայն ակնհայտ է, որ ո՛չ իսրայելցիները, ո՛չ պաղեստինցիներն ի

վիճակի չեն ինքնուրույն լուծել այս կոնֆլիկտը: Կան դրա բազում բացատրություններ, սակայն գլխավոր պատճառն այն է, որ պաղեստինցիները չափից ավելի անջատ են եւ թույլ, որպեսզի կայացնեն խաղաղության գործընթացի առաջխաղացման համար անհրաժեշտ կարելու որոշումներ, իսկ իսրայելցիները չափից ավելի անջատ են եւ ուժեղ, որպեսզի առաջադիմեն այս հարցում: Ահա թե ինչու է հարկավոր վճռական արտաքին նախաձեռնություն, որը կսահմանի վերջնական կարգավորման հիմնարար բնութագրիչները, ինչը թույլ կտա երկու կողմերին անհապաղ սկսել լուրջ բանակցություններ, եւ այդ նախաձեռնությունը կարող է ելնել միայն ԱՄՆ-ից:

Սակայն անհրաժեշտ արտաքին ազդակը, որը կհամապատասխանի ամերիկացիների շահերին եւ հնարավորություններին, դեռեւս չի տրվել: 2009թ. գարնանը բարձրացնելով բնակավայրերի հարցը, իսկ այնուհետեւ իսրայելյան կառավարության կողմից հակահարված ստանալով ու նահանջելով՝ Սպիտակ տան վարչակազմն ամրապնդեց կոշտ գծի կողմնակիցների դիրքերն Իսրայելում եւ թուլացրեց այն պաղեստինցիներին, որոնք առավել մեղմ գծի հետեւորդ են: Ավելի ուշ, ՄԱԿ Գլխավոր վեհաժողովի ամենամյա նստաշրջանում, բաց թողնվեց Միացյալ Նահանգների տեսակետը միջազգային հասարակական կարծիքի հետ համաձայնեցնելու հնարավորությունը: Օբաման, հնարավորությունից օգտվելու փոխարեն, պարզապես իսրայելցիներին ու պաղեստինցիներին կոչ արեց բանակցությունները վարել բարի մտադրություններով:

Գոյություն ունեցող համաշխարհային կոնսենսուսը կարող է ցատկահարթակ ծառայել օրակարգի չորս հիմնարար կետերի շուրջ բանակցությունների համար:

Առաջին. պետք չէ պաղեստինցի փախստականներին ներկայիս Իսրայելի տարածք վերադառնալու իրավունք տալ, քանզի չի կարելի սպասել, թե Իսրայելը հանուն խաղաղության ինքնասպանություն կգործի: Փախստականները պետք է վերաբնակեցվեն պաղեստինյան պետությունում՝ ստանալով փոխհատուցում ու, թերեւս, կարեկցանք՝ կրած տառապանքների համար: Պաղեստինի ազգային ազատագրության շարժմանը դժվար կլինի սրա հետ հաշտվել, բայց այլ ելք չկա:

Երկրորդ. Երուսաղեմը հարկավոր է բաժանել, եւ բաժանել արդարացիորեն: Իսրայելի մայրաքաղաքն, անշուշտ, մնալու է Արեւմտյան Երուսաղեմում, իսկ Արեւելյան Երուսաղեմը կդառնա պաղեստինյան պետության մայրաքաղաքը: Ինչ վերաբերում է Հին քաղաքին, ապա բաժանումը կլինի ըստ միջազգային համաձայնագրի: Եթե Երուսաղեմի հարցում արդարացի

փոխզիջումը չլինի կարգավորման բաղկացուցիչ մաս, ապա պաղեստինցիները ողջ Արեւմտյան ափի տարածքում կշարունակեն վրդովմունք արտահայտել եւ կիրառւած են խաղաղ գործընթացից: Թեպետ իսրայելցիներին դժվար կ'լինի նման բնույթի փոխզիջման գնալ, սակայն առանց դրա հաշտութեան մասին խոսք չի կարող:

Երրորդ. կարգավորումը պետք է հիմնվի 1967թ. սահմանազատման գծի վրա, սակայն տարածքների փոխանակման պայմանով, որ մեծ բնակավայրերը միացվեն Իսրայելին ու դադարեցվի պաղեստինյան պետութեան տարածքի հետագա կրճատումը: Ընդ որում, Իսրայելին հարկ է լինելու Պաղեստինի տարածքի կորուստը փոխհատուցել իսրայելական հյուսիսային եւ հարավային հողերի հաշվին, որոնք սահմանակից են Արեւմտյան ափին: Կարելու է հիշել, որ թեւ ըստ 1967թ. սահմանազատման՝ իսրայելցիներն ու պաղեստինցիները քանակական հարաբերութեամբ գրեթե հավասար են, պաղեստինյան տարածքը կազմում է նախկին բրիտանական մանդատի սոսկ 22 տոկոսը, մինչդեռ իսրայելականը 78 տոկոս է:

Չորրորդ. ԱՄՆ-ը կամ ՆԱՏՕ-ն պարտավոր է իր վրա վերցնել Յորդանան գետի երկայնքով գորքերի տեղակայումը: Նման որոշումն Իսրայելի անվտանգութեանը կհաղորդի ռազմավարական խորություն եւ կնվազեցնի նրա մտավախութեանը, թե անկախ Պաղեստինը երբեւիցե կարող է արաբների համար Իսրայելի վրա հարձակման պլանաւորման ծառայել:

Եթե Օբաման ՄԱԿ Գլխավոր վեհաժողովի սեպտեմբերյան նստաշրջանում ընդունելու ողջ աշխարհի կողմից հավանութեան արժանացած այս ծրագիրը, ապա վիթխարի ազդեցութեան կգործեր իսրայելցիների ու պաղեստինցիների վրա եւ անմիջապէս կապահովեր միջազգային ընկերակցութեան աջակցութեանը: Սույն ծրագրի մերժումը բաց թողնված հնարավորութեան է, հատկապէս այն պատճառով, որ երկու պետութեանների մասնակցութեամբ կայացած որոշումը՝ որպէս իսրայելցիների եւ պաղեստինցիների միջեւ ու տարածաշրջանի ներսում հաշտեցման կենսունակ բանաձեւ, սկսում է կորցնել գրավչութեանը: Առավել եւս, կան բոլոր տվյալները, որ Միացյալ Նահանգները կորցնում է արաբական աշխարհի բարեհաճութեանն ու վստահութեանը, որոնք Օբաման իր հունիսյան ճառով ձեռք էր բերել Կահիրեում:

Հավանաբար, պաղեստինցիներին սփոփելու կամ, թերեւս, իր վճռականութեանը հաստատելու համար՝ Օբաման ՄԱԿ Գլխավոր վեհաժողովում արտասանած ճառում կոչ արեց սկսել կարգավիճակի

շուրջ բանակցությունները եւ պարզորոշ հասկացրեց, որ բանակցությունների վերջնական նպատակը «կենսունակ, անկախ, հստակ սահմաններով պաղեստինյան պետության» ստեղծումն է, «որը վերջ կտա 1967թ. սկսած բռնազավթմանը»:

Իրանական մարտահրավեր

Եվս մեկ անհետաձգելի ու խիստ վտանգավոր մարտահրավեր է նետված Օբամային Իրանի կողմից, եւ շատ բան կախված է լինելու դրան համարժեք պատասխանելու նրա ունակությունից: Խոսքն իրանական միջուկային ծրագրի իրական բնույթի եւ տարածաշրջանում թեհրանի դերի մասին է: Օբաման մտադիր է ուշադրությամբ ուսումնասիրել Իրանի հետ լուրջ բանակցություններ վարելու հնարավորությունը՝ չնայած ներքին (եւ մասամբ արտասահմանյան) քարոզչությանը եւ անգամ սեփական թիմի երկրորդ էշելոնի որոշակի հակազդեցությանը: Այդ մասին չբարձրաձայնելով՝ նա հասկացրեց, որ խնդրի ռազմական լուծումն ամենաքիչ ընդունելի տարբերակն է, թեւ, ինչպես դեռ մոդայիկ է ասել, «ոչ մի տարբերակ առայժմ չեղյալ չի հայտարարված»: Միաժամանակ, հաջող բանակցությունների հեռանկարները չնչին են:

Երկու առանցքային հարց բարդացնում է իրավիճակը:

Առաջին. ցանկանո՞ւմ են, արդյոք, իրանցիներն առհասարակ երկխոսության մեջ մտնել եւ ընդունա՞լ են նրանք բանակցություններում լինել լուրջ եւ հուսալի գործընկեր: ԱՄՆ-ը պետք է իրատեսորեն մոտենա այս տեսակետի քննարկմանը, քանզի ժամանակը հետ պտտել անհնարին է. իրանցիներն ունեն ուրանի հարստացման հնարավորություն, եւ նրանք չեն պատրաստվում դրանից օգտվելուց հրաժարվել: Առավել խիստ տեսչական ռեժիմի կիրառման ճանապարհով, հավանաբար, հաջողվի թույլ չտալ Իրանին ստանալու մարտական ուրան կամ պլուտոնիում: Այնուհանդերձ, եթե նույնիսկ Միացյալ Նահանգներն ու նրա գործընկերները կառուցողական մոտենան բանակցություններին, իրանցիներն իրենք կարող են տապալել դրական արդյունքի հասնելու ցանկացած լուրջ հեռանկար: Արդեն բանակցությունների գործընթացի սկզբից եւեթ Իրանի հանդեպ վստահությունը խախտվեց, ինչը դժվարացրեց խոստումնալից փոխզիջման ձեռքբերումը Ռուսաստանի եւ Ֆրանսիայի մասնակցությամբ, որոնք իրանական հարստացված ուրանի մշակման հարցում ծառայություններ էին առաջարկել:

Երկրորդ. պատրա՞ստ է, արդյոք, Վաշինգտոնը համբերությամբ վարել

բանակցությունները՝ «զեղջ անելով» մյուս կողմի հոգեմտածելակերպին: Կարող են բանակցությունները հաջողությամբ պսակվել, եթե ԱՄՆ-ը այսուհետև էլ հրապարակայնորեն Իրանի վրա կախի ահաբեկչական պետության պիտակը, որին չի կարելի վստահել, որի դեմ անհրաժեշտ է պատժամիջոցներ կիրառել կամ անգամ ռազմական գործողություն նախապատրաստել: Նման մարտավարությունը ձեռնտու կլինի ամենամոլեռանդ իրանական «բազեներին» եւ ազգայնականությունը հրապուրիչ կդարձնի բնակչության լայն շերտերի համար, ինչպես նաև որևէ ձեռով կհարթեցնի վերջերս նկատված պառակտումը առավել ազատական կարգի կողմնակիցների եւ մոլեռանդական տիրապետությունը հավերժացնել ցանկացողների շարքերում:

Այս պահերը պետք է նկատի ունենալ, եթե լրացուցիչ պատժամիջոցներն անհրաժեշտ լինեն: Հարկավոր է հոգ տանել, որ պատժամիջոցները լինեն քաղաքականապես խելամիտ եւ մեկուսացնեն վարչակարգը, որպեսզի չհամախմբեն իրանցի բնակչությանը: Այդ միջոցները պետք է իբրև պատիժ հանդիսանան իշխանությունում գտնվողների, բայց ոչ իրանական միջին խավի համար: Չմտածված եւ նվաստացուցիչ պատժամիջոցների կիրառման անցանկալի արդյունքը կարող է լինել հասարակ իրանցիների մոտ այն տպավորության ստեղծումը, թե Միացյալ Նահանգների նպատակն է՝ թեհրանին թույլ չտալ իրագործել խաղաղ ատոմի ծրագիրը: Դա, առանց որևէ կասկածի, կսանձազերծի ազգայնականությունը եւ ատելություն կառաջացնի Իրանում:

Ավելին, նույնիսկ քաղաքականորեն հիմնավորված պատժամիջոցների ընդունումն, ամենայն հավանականությամբ, կդժվարանա այլ երկրների հակազդեցության պատճառով: Չինաստանը, հաշվի առնելով նրա կախվածությունը մերձավորարեւելյան եւ, հատկապես, իրանական նավթից, երկյուղում է սրացող ճգնաժամի հետեւանքներից: Ռուսաստանի դիրքորոշումը երկիմաստ է, քանզի լինելով Եվրոպա էներգակիրների խոշորագույն մատակարարը, նա կարող է շահագրգիռ լինել Պարսից ծոցի տեւական ճգնաժամով, որը կբարդացնի իրանական նավթի մուտքը Եվրոպական շուկա: Բացի այդ, ռուսական աշխարհաքաղաքականության տեսանկյունից, Պարսից ծոցի հակամարտության հետեւանքով նավթի գնի կտրուկ աճը կհարվածի ԱՄՆ-ի ու Չինաստանի տնտեսությանը՝ երկրներ, որոնց գերակայությունն աշխարհում Մոսկվայի մոտ անգամ սարսափ է առաջացնում, իսկ Եվրոպան կարող է էլ ավելի կախված լինել ռուսական էներգակիրների մատակարարումներից:

Վերջնարդյունքում՝ խաղատախտակին դրված է անհամեմատ ավելի կարելոր ռազմավարական խնդիր. պե՞տք է, արդյոք, Միացյալ Նահանգները Իրանը Մերձավոր Արեւելքում կայունացնող ուժի վերածելու երկարաժամկետ նպատակ դնի: Այն կարելի է առավել պարզ եւ սուր ձեւակերպել. պե՞տք է, արդյոք, ԱՄՆ-ը խրախուսի Իրանին, որ այն կրկին դառնա իր կամ նույնիսկ Իսրայելի գործընկերը: Չէ՞ որ Իրանը երեք տասնամյակ իրոք եղել է Իսրայելի գործընկերը: Որքան ընդարձակ է օրակարգը՝ ընդգրկելով տարածաշրջանային անվտանգության, հնարավոր տնտեսական համագործակցության եւ այլ հարցեր, այնքան բարձր է ընդունելի փոխզիջումներ գտնելու հավանականությունը: Կամ, միգուցե, Թեհրանին հարկավոր է վերաբերվել այնպես, ինչպես երկրի, որն առանց այդ էլ խիստ անհանգիստ տարածաշրջանում այսուհետեւ էլ դատապարտված է մնալու որպես թշնամական եւ ապակայունացնող ուժ:

Առավել կոշտ մոտեցման կողմնակիցները պետք է հիշեն, որ Միացյալ Նահանգները զգալու է Իրանի վրա հարձակման ցավագին հետեւանքները, անկախ նրանից, թե ով է սկսելու ռազմական գործողությունը՝ ԱՄՆ-ը, թե Իսրայելը: Ամենայն հավանականությամբ, Թեհրանն իրեն թիրախ է ընտրելու Աֆղանստանի ու Իրաքի ամերիկյան զորքերը, եւ նա ընդունակ է ապակայունացնել դրությունը երկու երկրներում: Հորմուզի նեղուցը կարող է վերածվել մարտական գործողությունների այրվող գոտու, եւ ամերիկացիներին կրկին հարկ է լինելու ավտոլիցքավորումների վրա խելահեղ զներ վճարել: Իրանը հենց այն խնդիրն է, որի դեպքում Օբաման պետք է վստահի իր առաջնորդական հմտություններին եւ թույլ չտա, որպեսզի իրեն կառավարեն: Մինչ այժմ դա նրան հաջողվել է:

Աֆղանա-պակիստանյան ճահիճ

Երրորդ անհետաձգելի եւ նուրբ արտաքին քաղաքական խնդիրը փակուղային իրավիճակն է Աֆղանստանում ու Պակիստանում: Օբաման իր մեջ ուժ է գտել հրաժարվելու առավել փառասիրական եւ անգամ գաղափարախոսական նպատակներից, որոնք Վաշինգտոնն իր առջեւ դրել էր աֆղանական կամպանիայի սկզբին (օրինակ՝ այնտեղ ժամանակակից ժողովրդավարության ստեղծումը): Սակայն Միացյալ Նահանգները պետք է աֆղանա-պակիստանյան կամպանիայի անցկացման ժամանակ, ուր նախկինի պես գերակշռում է ռազմական տարրը, բարձր զգուշավորություն դրսևորի: Հակառակ դեպքում՝ աֆղաններն ու պակիստանցիներն

այդ ներխուժումը կընկալեն իբրև արեւմտյան գաղութային քաղաքականության հերթական դրսեւորում եւ դրան ավելի ռազմաշունչ կերպով կհակադարձեն:

Անհրաժեշտ է իրականացնել շտապ ռազմավարական վերագնահատում: Սակայն ոչ մի նոր ռազմավարություն հաջող չի լինի, եթե այնտեղ բացակայի երկու կարեւոր տարր:

Առաջին. աֆղանական կառավարությանը եւ ՆԱՏՕ-ին հարկավոր է ջանքեր գործադրել՝ համաձայնության հասնելու «Թալիբան» շարժման հետ: Թալիբները համաշխարհային հեղափոխական կամ ահաբեկչական շարժում չեն, եւ նրանք Արեւմուտքին անմիջական սպառնալիք չեն ներկայացնում, թեւեւ հետեւում են աֆղան հասարակության կառուցվածքի մասին միջնադարյան գաղափարների: Ավելին, «Թալիբան» շարժումը մինչ այժմ Աֆղանստանում մնում է փոքրամասնություն, որը վերջնարդյունքում կարող է պարտության մատնվել միայն մյուս աֆղանների կողմից (թեւեւ դաշնակիցների օգնությամբ): Ընդ որում, ավելի շուտ անհրաժեշտ է քաղաքական, քան ռազմական ռազմավարություն:

Երկրորդ. Միացյալ Նահանգները պետք է մտածի՝ ինչպես ապահովել Պակիստանի աջակցությունը: Դրա համար հարկավոր է ոչ միայն թալիբներին դուրս մղել Պակիստանից՝ չթողնելով նրանց այդ երկրում իրենց հարմարավետ զգալու հնարավորություն, այլեւ ճնշում գործադրել Աֆղանստանի թալիբների վրա, որպեսզի նրանց առաջնորդները գնան համաձայնագրի ստորագրման: Հաշվի առնելով, որ շատ պակիստանցիներ կարող են թալիբների հսկողության տակ գտնվող Աֆղանստանը գերադասել Պակիստանի գլխավոր թշնամուն՝ Հնդկաստանին հարող աշխարհիկ Աֆղանստանից, ԱՄՆ-ը պետք է հանգստացնի Իսլամաբադին, որպեսզի «Թալիբան» շարժման անհաշտ տարրերի դեմ պայքարում ստանա Պակիստանի ղեկավարության անվերապահ աջակցությունը: Այդ իմաստով, պետք կլինի Չինաստանի օգնությունը՝ հաշվի առնելով տարածաշրջանային կայունության ապահովման գործում նրա աշխարհաքաղաքական շահը եւ Իսլամաբադի հետ ավանդական սերտ կապերը:

Միացյալ Նահանգների գլոբալ դերը տեսանելի ապագայում կախված կլինի նրանից, թե Օբամային որքանով կհաջողվի գլուխ հանել այս երեք անհետաձգելի ու փոխկապակցված խնդիրներից: Եթե Մերձավոր Արեւելքի խաղաղության գործընթացը տապալվի, Իրանի դեմ կսանձա-

գերծվի ռազմական կամպանիա, իսկ մարտական գործողությունների հաճախականությունն Աֆղանստանում ու Պակիստանում կսկսի աճել. եւ այս ամենը տեղի կունենա միաժամանակ: Այս պարագայում ԱՄՆ-ը երկար տարիներ դատապարտված կլինի վիթխարի եւ անկանխատեսելի տարածաշրջանում միայնակ դիմակայել իր համար կործանարար հակամարտությանը, ինչը կարող է վերջ դնել ամերիկյան գերիշխանությանն աշխարհում:

(հողվածը գրվել է մինչ Օբամային Օսլոյում խաղաղության Նորելյան մրցանակի հանձնման արարողությունը.– խմբ.)

«Россия в глобальной политике»
թիվ 1, 2010

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ	1
Գազիկ Տեր-Չարությունյան ՀԱՅԱՍՏԱՆ–ԹՈՒՐԹԻԱ. <i>ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԻ ՀԵՐԹԱԿԱՆ ՓՈՒԼ</i>	3
Ռուբեն Մելքոնյան ԻՍԼԱՄԱՑՎԱԾ ՀԱՅԵՐԻ ԽՆԴՐԻ ԸՆԿԱԼՄԱՆ ՇՈՒՐՋ	8
Վահրամ Չոլյան ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՅ ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԸ	13
Արաքս Փաշայան ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ՀԱԿԱՀԱՅ ՔԱՐՈՉՉՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄ	20
Սեւակ Սարուխանյան ԳՈՐԾ ԸՆԹԱՑՆԵՐՆ ԻՐԱՆԻ ՇՈՒՐՋ	24
Կարեն Վերանյան ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԸ ԻՍՐԱՅԵԼ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	30
Բենիամին Պողոսյան ՆԱՏՕ-Ի ՆՈՐ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻ ՇՈՒՐՋ	34
Զբիգնեւ Բժեգինսկի ԱՆՀԵՏԱԶԳԵԼԻ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐ	40

*Շապիկին պատկերված է
Սաղամո լիճը (Ձապախք)*

«ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ», Հայաստանի
Հանրապետական կուսակցության հրատարակություն
Խմբագրական խորհուրդ
Երեւան, 375010, Սելիք-Աղամյան 2: Հեռ. 58 04 91, 58 04 83:
Էլ. փոստ՝ hanrapetakan@hkh.am:
Հիմնադիր՝ Հայաստանի Հանրապետական կուսակցություն:

Թուղթը՝ օֆսեթ, ֆորմատը՝ 70×108 1/16:
Պայմանական 3,5 մամուլ: Տպաքանակը՝ 1000:
Տառատեսակը՝ «Arial Armenian» եւ «Vs Helvetica»:
Վկայական՝ ՕՍՄ 000176:
Տպագրվել է «Ամարաս» տպարանում: